بیرکەوەی کۆنی« برنشتاینی» لە قاڵبی تازەدا!.. ناسر بابامیری

سە بارەت بە بەشداری لە پارەمان و هەبژاردنی عێراق!

لە مانگی ئۆکتوبری 2025 دا، هاوڕیانی کۆمۆنیزم کرێکاری عێراق و کوردستان لە راگەیاندنکی فەرمی دووقولی دا رایانگەیاند، لەم ساڵانە ی دوایی و لە ئاکامی قسە و باسکی زۆر چڕ و پڕی ئەم دوو حیزبە لە گۆڕ کۆمۆنیزمی کرێکاری ئێران حکمتیست-خەتی ڕەسمی بەو دەرئەنجامە گە یشتوون تا هە ر دوو حیزبی کۆمۆنیزمی کرێکاری عێراق و کوردستان بە دەوری داهاتوو بە جێگای پێداگری لەسەر سیاسەتی چەند دەیەی پێشوو واتە «بایکۆتی چالاکانە» و ڕسواکردنی پارەمان و سیستمی دواکەوتووانەی قەومی و مەزهەبی، بە دەورەی داهاتوو لە پارەمان و هەبژاردن چالاکانە بەشداربن!
هەرچەندە لەڕاگەیاندنکەدا بەپێی لۆژیکەن، هەر لەیەکەم هەنگاوکانیاندا "کۆموسیونی باڵای هەبژاردن" ڕەگای چوونە پارەمان و چوونە ناو لیستی کاندیدبوونی بەرووداوستوون و ئەم هاوڕیانە هەر لەسەر و بەندی گاڵتەجاری هەبژادرن لەگۆڕ لەمپەر روو بەروو بوون، دیسان حازرنەبوون ئەم فاکتورەش لەپاڵ دیان و سەدان فاکتەری تر بەخەک نیشانبدەن کە ئەم سیستمە دواکەوتوو و قەومی و مەزهبی و خەڵکیە بەگەی سەلمێنەرن ئەم شوێنە جێگای کەسانی شەرشگێر و کرێکار و کۆمۆنیست نیە، و زیاتر و زیاتر رسوای بکەن، بەڵام خەیان تا ئاستی زۆر نازمی بوونە کە مپینەری خانمی «سائیرە یوسف عە زیز» کاندیدی نزیک بە حیزبی شیوعی عێراق هەنایە خواری و مەشروعیە تیان دا بە پارەمان و هەبژاردنی"سە ڕکایەتی تایفەگەری" حزب و ڕەکخراوە چەک لە شانەکان کە زیاتر لە هەمیشە خەڵکی وەگیان هاتوو لە دژیان وە ستاونە تە وە، تە نیا بە و هیوایە لە دە روی داهاتوودا ڕەگایان بە بکە نە وە بو چوونە پارەمان و پرسە ی هە بژادن.
جێگای خەیاتی لەڕدا بۆ لۆژی بچینە سەر باسی لەکدانەوەی چەنیەتی و چلەنایەتی ئەم پاشگەز بوونەوەیە لە ستراتژی سیاسی رابردوو ئەو دوو لایەنەی کۆمۆنیزمی کرێکاری عێراق و کوردستان و حیزبی حیکمەتیستی خەتی ڕەسمی سەبارەت بە پێیوست بوونیان بەکۆمپی فیدارلیزمی قەومی، سە ریکی کورتی بار و دۆخی ئێستای جیهان و

ناوچه که و عەراق بکه ین، چونکه ئه م گەرانکارییه ش له ژەر کاریگه ری خەرای گەرانه جیهانی و ناوچه یه کاندایه.
عەراقی ژەر ده سه ەاتی رژیمی دیتکاتەری به عس سا ەانیکی زەر بە دابین کردنی سه ره رووبی و داسه پاندنی ئیدئولوژی بورژوازی جیهانی و له چوارچیوه ی هه ەس و که وتی چینی ده سه لاتدارانی وەاتانی ناوچه یی، ئوردوی کاری ئه م وەاته و بزووتنه وه ی کەمەنیستی بی ره حمانه سه رکوت کرد، تا رادەک که سه دام حوسه ین با داکەکی وەاتانی رەژ ئاوا زەری نه مابوو کاندیدی "خەەاتی نوبەل بکرەت.
مەژوو گواهی ده دا ەه قولایی ئه م زه بر و زه نگ و سه رکوته شدا ئوردوی کار و کەمەنیسته کان ته سلیمی هه ل و مه رج نه بوون. نه ته نیا سوجده یان بو پارەمان و سیسته می دواکه وتوانه نه برد به ەکوو به شیوه ەکی شەرشگیرانه هەز و توانایی خه باتکارانه یان له مه یدانی چالاکی نیوه عه له نی و نیوه نهەنی بە رەکخستن و به رەکخراو کردنی خه بات و وه ستانه وه له به رابه ر ئه م موناسه باته دا وه گه ر خست. سه رباری هه زینه گه لەکی زەر قورس له ئاسەی کەمەنیستی و رزگار بوون و ژەرده سته ی و چه وسانه وه پشت سارد نه بوونه وه و هیوایان له سه ر پارلمان و هه ەبژاردنی ئه م سیسمه قه ومی و خەله کی و مه زهه بیه هه ەنه چنی.
ئیعدام و شکنجه و ئازار و ئه زیه تی بی به زه یانه، و راودوونانی و که ش و هه وای ئه منیه تی هه رچه ند ژیانی لی تاە کردبوون و گه لەک هه زینه یان بە دا به ەام چون پشت ئه ستور به خه باتی چین و تەەژی کرەکار و خه ەکی زه حمه تکەش و به ش مه ینه ت بوون، هه ر ئه مه ش هەکار بووو سه رباری هه ەچوون و داچوونه کان و له مپه ره کانی سه ر رەگای خه بات هیچ کات له م پەگه چینایه تی و سیاسیه خه باتکارانه یه دلسارد نه بوونه وه. له گه ە ئه وه شدا که داکەکی کار هه ر چه شنه پەکهاتنی ئاە و گەری بچووک له ژیان و گوزه رانی کومه ەانی خه ەکی کرەکار و زه حمه تکیش بوون ئه و یشیان له بیر نه کرد که ئه م ورده ده سکه وتانه ش به رهه می خه باتی خەیانه که به سه ر ده سه لاتداراندا دایاسه پاندووه، هه ر به م پەیه هیوایان له سه ئیسەاح کردنی پارەمان و سیستمی دواکه وتوانه یان نه کرده رەره و! هه ر به م پەیه ش جگه له ریژه یکی که می چینه جیاجیاکان هیچ کات له ئاستی جه ماوه ریدا خه بات بە بنه برکردن و له مه یدان وه ده رنانی ئه م هه ەس و که وته سه رمایه دارانه و چه وسەنه رانه یان و گەینی هاوسه نگی هەز هیوایان به به شداری له پارەمان و نیهاد و ئورگانه کانی ئه م سیستمه دواکه وتوانه ی سه ردمی به عس نه بست و ئاسەی خه باتی خەیان به م چوارچەوه یه وه

گرێ نە دا!
دە مەوەت بێم، چینی کرێکار و کۆمۆنیستەکان هیچ کات ستراتیژی سیاسیان دانە بە زاندە ئە و ئاستە نزمە کە لە سوخت و سازی ئە و سیستمە دواکەوتوانەیە دا بێشداربن کە ساڵانێک رێخنەی کۆمۆنیستی و سە ر سەختانە یان لێی بوو، و رسوایان کردووە، ئە ویش لە ژێر ئە و پاساوە پووچەوپووچە دا گویا دە یانهە وێت بیکە نە سە نگە رێک بێ خە بات لە دژی پارێمان و سیستە می کۆنە پە رە ستانە فیدراڵی قە ومی و مە زهە بی و تایفە یی! هیچکات کۆمۆنیستە کان و کرێکاران نە چوونە ئە و مە سیرە مە ترسیدارە وە کە لە هە ر ئامرازێک بێ گە یشتن بە ئامانجە کانیان کە ێک وە رگرن! بوچی؟ چوونکە سە رباری هە موو کێشە و لە مپە رە زە ینی و عە ینیە کان سە ر رێگای خە بات دە یانزانی رێرە وی رزگای لە م نیزامە زاڵمانە و چە ێسنە ر، رێرە وی رووبەرووبوونە وە بێ بە چێکدا هێنانی ئە م موناسباتە کە شایانی مروفایە تی نییە، لە ژێر ئە م پاساوە ساویلکانە یە دا کە دە کرێ وە کوو چون لە «دوما» ی دە ورانی "سە زارە کان" کۆمۆنیستە کان بە شداری هە ێبژاردنیان کرد، کە هیچ وێک چوونیکی لە گە ێ دێخی ئە م سە ردە مە دا نییە، تە نیا وەرە چە رخانە نە بێ پێوەست بوون بە کە مپی راست و هیچ دە سکە وتیکی نابیت و خول کردن لە چاوی خە ێک و بە تایبە ت چینی کرێکارەوە ک بربرە پشتی شێرش و کۆمۆنیزم. تازە بە پێچە وانە ی ئە م ئیدعایە، ئە مانە مونشویک گە لێکن کە بە رگی "بولشویک"یان لە بە رکردووە تا بە کە مپی بورژوازی پە یوەست بن. ئە مانە مونشویک و کادێت گە لێکن کە زۆر ئاگاهانە ستراتیژی سیاسی بە شدار بوون لە دە سە ێاتی سیاسی و بوون بە بەشێک لە دام و دە زگای دە سە ێاتداری رەچاو کردووە و لە راستیدا ئە م رێبازە ی هە ێبژاردوو. تە نیا ئامانجیان ئە وە یە بە م پلاتفۆرمە لانی کە می ماف و خواستە کانی کریکاران و خە ێکی بێ داهات و فقیر فریوبدە ن و بیانکە نە سیا لە شکر بێ بورژوازی عێراق و کوردستان.
ئاخێزی شارەکانی کوردستانی عێراق بە دژی رژیمی بە عس لە سالی 1991، و راماڵینی هێزی داگیرکەر و بە دە ستەوە گرتنی دە سە ێات لە شاراکان بە ر لە وە ی هێزی ناسیونالیستی و مە زهە بی لە کێو و شاخە کان بگە رێنە وە و دابە زنە نێوشار و دێهاتەکان، هە ل و دە رفە تێکی گە لێک بە نرخی مێژوویی بو هێزی کۆمۆنیستی و چینی کرێکار رەخساند تا بی قوزێتە بە ێام بە هێندیک هێکاری روون کە لێردە دا باس کردنی گونجاو نییە بە گوێرە ی پێویست کە ێکی لی وە رنە گرت و لە دە ست چوون. ئە و بەشایی و مە یدانە مخابن زۆر بە خێرایی لە لایە نە هێزی قە ومی و مە زهبی بە هاوپشتی هێزی دە رە

کی وڵاتانی ڕۆژئاوا و وڵاتانی دواکه تووی ناوچه که پر چه ک کرا و میلشیای چه کداری له سه رسه ری خه ڵک دروست کردوو و ده سه لاتی سیاسی قۆرغ کرد و زیاتر لە جاران ئاڵترناتیوی کرێکاری و کۆمۆنیستی خسته لاوه و ته نانه ت پلاماریان برده سه ر شۆراکان و نیقابه کرێکاریه کان و ژنان و ئازدیخوازان که له قۆناخه کانی پێشووتردا سه رباری پرش و بڵاوی که م تا زۆر هێز بوون و ئالای خه بات له دژی رژیمی به عسیان به رز راگرتبوو.

ئه مه له کاتێکدایه بزووتنه وه ی کرێکاری و کۆمۆنیستی ته نانه ت له ده ورانی رژیمی به عس دا سه رباری هه موو ده ستدرێژی و سه رکوتی پولیسی و ئه منی، که س نییه نکوولی له وه بکات له به شه جیاجیاکانی عێراق له شاره کان وه بگره تا دێهات له نێو کۆمه لانی خه ڵکی کرێکار و زه حمه تکێشدا جێگای و پێگه ی تایبه تی بوو. به واتاێک کۆمۆنیزم له بورسدا بوو. هه ر بۆیه رژیمی به عس ده یزانی ئه و بزووتنه وانه به شێوه بیلقوه له نێو خه ڵکدا پایگاێکی چیناتی و سیاسی به رینیان هه یه و ئه گه ر هه ل و ده رفه تی به رێکخراو بوونیان بۆ بره خسێت و فه زایان بۆ بکرێته وه و به سه ر ئه و پرش و بلاویه دا زاڵ بن زۆر به خێرایی ده توانن ئه و ده سه ڵاته زاڵمانه یه رامالن.
ته نانه ت ماشینی سه رکوت ده وله تیش نه یتوانی به ته واوی پێش به پێکهێنانی شۆراکان و نیقابه کرێکاریه کان بگریت که قۆناخه جیاجیاکاندا سه رباری پرش و بڵاوی و گه لێک کوسپی سه ر رێگا وه گه ر که وتبوون و چالاکی نیوه عه له نی و نیوه نهێنیان ده کرد. کۆمۆنیستکان و پێشره وانی کرێکاری و نیقابه کان به داخه وه به گه لێک هێکار و له سه رووی هه مووپانه وه به هێی نه بوونی نه قشه رێگاێکی رووونی کۆمۆنیستی و کرێکاری له ئه رک و رساله تی سه ره کی و پراتیکی کمونیستی که دۆر یه کتر رێکخراویان کات دور که وتنه وه. و نه یانتوانی له جێگای خێدا له و ده رفه ته مێژوویه که کۆمۆنیزم له بوورسدا بوو له پوتنسێلی و نه فووز و پایگای بیلقوه ی له نێو کریکاران و به شه جیاجیاکان کۆمه لانی خه لک له پاش شه ری که ندا و راپه رینه که ی 91 که ێکی پیویست وه ربگرێت و بزووتنه وه ی کۆمۆنیستی و کریکاری پێ سه رخات و بچێت به ره و ئه وه ی ده سه ێاتی سیاسی به ده سته وه بگرێت و سیستمی پارێمانتاریستی و دواتر فدارلیزمی ئه حزابی قومی و مه زهبی له سه ر رێگای خۆیی و کۆمه گاش رامالی.
ئێستا ئیتر زیاتر سێ ده یه له م ده ورانه تێپه ربووه. "نه زمی نوێی جیهانی" له گه ڵ شکست و ناکامی گه لێک گه وره رووبه رووه.

وڵاتانی سه رمایه داری ڕژئاوا نه ته نیا به په لاماردان و زۆره ملی نیزامی ناتو، شه ری نیابه تی و پاکتاوکردن و میلیتاریزم له سی و چه ند ساڵی رابردوودا نه یتوانیوه ئامریکا وه ک ڕێبه ری بێ ئه م و ئه ولا و سه ره ڕێ به سه ر جیهاندا بسپێنێت به ڵکوو ئێستا بەخێیشی له ناو زه لکاوێکدا که پێکیان هێناو، گیرودە یه و له حاڵی په له قاژەدایه و جیهانیشی به ره و ته وه حوش و به ربه ریت بردووه. له ماوه ی ئه م سێ ده یه دا وڵاتانی ڕژئاوایی به زۆری شه ر و میلیتاریزم به شوێن دوو ئامانجی سه ره کیدا ده گه ڕێن. یه که م په ره پێدانی ناسه قامیگری سیاسی له سه راسه ری جیهان تا له م ڕێگاوه خه باتی ئه سیلی کرێکاری و کومونیستی و هه ر ئاێ و گۆڕکی ریشه ی و شۆڕشگێرانه له گۆشه و کناری دوونیادا بێته ئاراوه له ژێر فه زای شه ر و زه به ر و زه نگی میلیتاریستی و ئاکامه کانی زه مینه ی سه رهه ڵدانی لی بسێنێته وه و لاوازی کا و یان له ناوه روک به تاڵی کات و به لارێیدا ببات. و هه ر به م پێیه ئه م ئوردووه گه وره و به رینه که بربره ی پشتی شۆڕش و ته نیا ئاڵترناتیوی شۆڕشگیرانه یه بێ گۆرانی ئه م موناسباته مهار بکات و خه باته که یشی له چوارچێوه ی ئاسای بورژوازیدا به رته سک و قه تیس کات. به واتاێکی تر ئه م بزووتنه وانه دایم سه رقاڵی ورده کاری بێت و یان له باشترین حاڵه تدا له به رابه ر ئه م موناسباته دا نارازێک ده سته وه ستان زیاتر نه بێت! مه به ستی دووهه م، ململانی و رکه به رایه تی له گه ڵ جه مسه ره به هێزه کانی تری دوونیایه که ئیتر ئێستا نه ته نیا ژێر باری هه ژمونی ده وڵه تانی ئوروپایی به سه رکردایه تی ئامریکا ناچن به ڵکوو هه رکاه چ له باری ئابووری و چ نیزامی و پێشبرکی ته سلیحاتی و ته نانه ت تکنولوژی و فه نئاوه ری و هێشی مه سنووعی به ره و ئه وه ده چن هه ر کامه ئیدعای ریبه ری جیهان یا به شێک له جیهان بکات و له م دابه ش کردنه وه ی دووباره ی دونیادا پشکیان بدرێتی!

ئه م لایه نانه ی کومونیزمی کرێکاری عێراق و کوردستان و حیکمه تیستی خه ره رسمی، له م ده وره یدا به جێگای ئه وه پشت به هیزی چینی کرێکار و بزووتنه وه ی کومونیستی ببه ستن، ڕێره ویان گۆڕیوه بو به شدار له پارڵمان و دام و ده زگا پیوه ندیداره کانی ئه م سیستمه له ناوچه که و له وانه فیدرالیزمی قه ومی و مه زهبی و تایفه یی که جێه وه که له ده ستی هێزی میلشیای حزبه کانیانداید. واته له پاش تێپه ربوونی زیاتر له سێ ده یه به و ده رنجامه گه یشتوون که سه رقال بوون و ورده کاری له چوارچێوه ی هه ر ئه م سیستم و دامه زاروانه ی بورژوازیدا باشتره له وه ی کومه ڵگایان

به چه ند ده یه بانگه شه کردووه بو دژایه تی ئه م موناسبه ته که به شێوه ی قه ومی و مه زهه بی و خیله کی دابه ش بووه، به لام نه یانتوانیوه هه وڵه کانیان به هوی نه بوونی نه خشه ڕێگا و کرده وه ی کومونیستی به کرده وه ده ربهێنین.
هه ر بۆیه ئێستا نه خشه ڕێگایان ئه وه یه به ناوی کومونیزم و به به رزکرده وه ی پلاتفورمی لانی که می داخوازیه کان چینی کرێکار و خه ڵکی زه حمه تکێش بخافڵێنن و بۆ ده ورێکی تر به واده و به ڵێنی پۆ و پووچی هه میشه ی خه ڵک بو به شداری له پارڵمان و سیستمی دواکه وتوانه ی فیدرالیزمی قه ومی و خێڵه کی په ڵکێش که ن.
سه ریری ئه م چه ند دێره له راگه یاندنی هاوبه شی ئه م دوو لایه نه بکه ن که له وتاره دوور و درێژه که ی هاورێ ڕبوار ئه حمه دیشدا هه مه لایه نه تر ڕوون کراوه ته وه: «ئێگەرچی هەردوو حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی کوردستان و عێراق، سەرڕای تێبینیێ مەبدەئی و سیاسیێکانمان لەسەر هەڵبژاردن بۆگشتی و هەڵبژاردن لەژێر سایەی دەسەڵاتی میلیشیایی و دابەشکاری قەومی و مەزهەبی و تائیفیدا، بۆیاری بەشداریکردنمان دابوو، بۆئەوەی وەکو مەیدانێکی سیاسی لە ڕووتی خەباتی سیاسی خەماندا بەدەستیێوە بگرین و وەکو چۆن لە هەموو مەیدانێکانی تردا بەرگریێکی پێگیرانەمان لە مافەکانی کرێکاران و جەماوەری زەحمەتکێش و کارمەندان و ژنان و لاوان کردوە، بەهەمان نەفەسەوە پرسیی هەڵبژاردن و هەڵی پەرلەمانیش بکەینە مەیدانێکی دیکەی ململانێ و شەڕ لەسەر مافەکان و ئازادی و خزمەتگوزاریێکانی ئەوان، بەڵام بەداخەوە بەهەی هەندێ کەموکوڕی یاساییەوە سەبارەت بە مەرجەکانی بەشداریکردن لە هەڵبژاردندا، ڕێگانەدرا ناومان لە کۆمیسیۆنی باڵای هەڵبژاردنەکاندا تۆماربکەین. بەوهۆیەوە دەرفەتی ئەوەمان لە دەستدا کە پەرلەمانیش بکەین بە مەیدانی خەبات لە پێناو ماف و ئامانجەکانی جەماوەری کرێکار و زەحمەتکێشدا. بەڵام بەگومان لە دەستدانی ئەم دەرفەتە هیچ لەو ڕاستیێ ناگەێ کە حزبەکانی ئەمە چ لە ناو پەرلەمان بن یان لە دەرەوەی پەرلەمان، خەباتی خەیان بۆ بەرگری لە ماف و داخوازیەکانی جەماوەری کرێکار و زەحمەتکێش و خەڵکی ستەم دیدە، بۆ بەرگری لە مافەکانی ژنان و لاوان، بۆ بەرگری لە ئازادی و خۆشگوزەرانی، درێژەپەدەدەن.»
هاورێ ڕبوار ئه حمه د یه کێک له ئه ندامانی مه کته بی سیاسی کومونیزمی کرێکاری کوردستان له وتووێژه که یدا له ژێر سه ردێڕی:« ئەمە دەماناوە مەیدانێکی دیکەی جەنگ لەگەڵ سەرمایەداری بکەنەوە، نەک ئاشتی! » هه ر ئه و ڕێباز و ڕێچکه کێنه کانی «برنشتاین»ی به کار هێناوه ته نیا جل و به رگێکی نوێی له به ر کردووه و له هه

وەدایە تا ئەم تەز و گوتارە کۆنانە نە دە رخواردی هاوڕیانی کومونیزمی کرێکاری عێراق و کوردستان و حیزبی حیکمە تیست-هۆی فەرمی و تە نانە ت ئە گە بکرێت کەمە ڵگاشی بدات.
ئە و شتێکی ڕوون و حاشا هە ڵنە گرە ڕبوار ئە حمە د و ئە م حزبانە تووشی هە ڵە ی مە عریفی نە بوون. ئە مان زیاتر لە سی ساڵە و تە نانە هەندێکیان زیاتر، لە ئاستی توانا و زە رفیە تی تاکە کەسی و حیزبی سە رباری هە ڵە و پە ڵە ی سیاسی، کە م تا زور چالاکانە ڕە خنە ی بنە ڕە تیان بووە لە سە ر ئابووری سیاسی سە رمایە داری و پێکهاتە کانی. یانی سە رباری هە موو ئە و هە وراز و نە شیوانە ی لە م ڕیبازە دا پشت سە ریان ناوە، هە وێیان داوە بزووتنە وە کومونیستی و کرێکاری وە کو بربڕە ی پشتی شەڕش بە ڕە و پێکهێنانی حکومە تی کرێکاری بە ڕن.
دە کرێ لە سە ر نە بوونی نە خشە ڕێگا و پراتیکی کومونیستی و خەبی وە زیفە کردنی ئە م هاوڕیانە لە ئە رکی و کار کومونیستی لە ماوە ی چە ن دە یە رابردوو زور جیدی ڕە خنە بگرین بە تایبە ت کە سالانیکی دوور و دڕیژ خە باتیان کرددووە و بە شێکی گرینگ لە تە مە نیان لە م پێناوە دا داناوە. ئێستا لە م مە یدانی ململانی و ڕووبە ڕووبوونە وە جیهانیە دا لە سە دا بە ش کردنی سە ر لە نوێی جیهان، و لە پاش چە ند دیە خە بات ئە مانیش ئومێد بە شەڕش و بە سە رئە نام گە یاندنی کومونیزمیان لە دە ست داوە، بە ڵام ڕاشکاوانە ڕوو بە کومە ڵگا دە ڕنابڕن. ئە ویش بە م هێکارە سادە یە کە ئە وانیش بێ ئە وە ی لە مە یدانی ململانی و پێشبرکی بێ بە شداری چالاکانە در پارلمان و دام و دە زگاکانی ئە م سیستمە دواکە تووە، دە یانهە وێ کرێکاران و خە لکی زە حمتکیش بکە نە سیا لشکری خۆیان. ئە وانیش بو بە شدار بوون لە دە سە ڵاتی سیاسی بە فریودانی خە ڵک بێ کەشانە بە ردە م سنووقە کانی دە نگ دان بگە ن بە بڕژە وندی بە رتە سکی خۆیان، و دە خوازی کە تە نانە ت لە گە ڵ حیزبی شیوعی هاوتای لە مێژینە ی حیزبی تووده ی ئیران و ئە کسریە ت ببنە هاوپەیمان. ئە مە لە حاڵێکدایە دە زانن لە م سیستمە گە ندە لە دا ئە گە ر دە نگی خە ڵکی شتێکی بگەڕیبا هیچ کات هە ڵبژاردنیان بێ نە دە کرد! ئە م حزبانە ش لە واقعدا وە ک ئە و حزب کومونیست و لایەنانە ی لە هە موو گوشە و قوژبنی دوونیا لە دە یە کانی
نە ودی زاینی و لە پاش ڕووخانی دیواری بیرلین و تێکچوونی یە کیەتی سویە تی کە جیهان لە نیوان جە مسە ڕە جیهانیە کاندا دابە ش بوو، ڕێبازی کومونیستیان وە لاناوە و لە باشترین حاڵە تدا چوونە تە سە ر ڕێبازی سوسیال دێموکراتە کان. بویە بە دڵنیایی بە ئاموژگاری حە کیمانە ی ئیخلاقی ناگرێنە وە سە ر ڕێبازی کومونیستی!

ئه م هاورێیانه له وڵام به ره خنه و نه فی ئەمه کومونیسته کاندا له سه ر به شداریان له پارڵمان و سیسته می دواکه تووی دسته به ندی قه ومی و مه زهه بی میلیشیای ئه و حزبانه ناسیونالیستی و عه شیرانه، به شداری «لنین» و «بولشویکه کان» له دوما به نموونه ده هێننه وه و ده یکه نه پالپشت تا په یوه ست بوونیان به پارڵمان و ئه و سسیتمه دواکه وتوانه پاساو بکه ن.

ده کرێ ده یان و بگره زیاتر فاکت بهێنرێته وه که ئه م پاساوانه بێ بنه مایانه و ته نیا و ته نیا چه واشه کردنی مێژووه و که له نێوان سه رده می تزاریزم و بولشویکه کان له گه ل دوخی ئیستا له عیراق به راوه ردیکی میکانیکی و نادیالکتیکی و نه گونجاو ده کات تا بیکاته پاساو بو به شداری ئێستای له پارڵمان. «لنین» پێش ساڵی 1905 یش له هه ل و مه رجی ئه و کاته سیستمی بورژازی بەرحمانه داوه ته به ر ره خنه و ساڵه کانی دواتریش تا ئوکتوبری 1017 ئه وندە ی ره خنه ی تووند و بن چینه ی له به شداری کردن له «دوما» گرتووه و له سه ری قسه ی کردووه و له قاویداوه که متر بلشویکه کاتی تر کردوویانه! من به ش به حاڵی خۆم له ماوه ی چه ند حه وتوویی رابردوودا له سه ر ئه م ته وه ره له گه ڵ ڕێبه ری هه دوو لایه نی کومونیزمی کرێکاری و لایه نگرانیان گه لێک له دوونیای مه جازی و ته نانه ت حه قیقی بیر و رامان گوریوه و ره خنه کانی خۆم له گه ڵ باس کردن و ته نانه ت چون ئه وان به شداری «لنین» یان کرد بووه پالپشتی لیکدانه وه بو ئه م دوخه چه ندین سه رچاوه به پێزی «لنین» یشم وه ک فاکتی مێژووی به زمانی ئینگلیزی و فارسی و کوردی بو روون کردنه وه ی زیاتر باسه کان پێشکه ش کردن و لینکی لێکدانه وە کانی «لنین» م پێناساندن تا جارێکی تر پێداچوونه وه ێک بکه ن به خوێنده وه کانیاندا که بڕچی ئه م ڕێگای گرتوویانه ته پێش پشت کردنه له م ڕێبازه هه موو ئه و سه رچاوانه که زۆربه یان به زمانی ئینگلیزیه له سایته کانی خۆشیاندا له وانه یه هه بێت.

لێره دا له مێژووی زۆر دووری پشت کردنی ڕێبه رانی کرێکاری و بزووتنه وی کومونیستی وه ک «لاسال، برنشتارین و کائوتسکی» که پشتیان له ڕێبازه کانیان کرد نه دواوم، که ئه وانیش هه ر به پێی لێکدانه وانه ی هاورێیان «ڕێبوار ئه حمه د»، «عوسمان حاجی مارف»، «خه سره و سایه» و «سه میرعادڵ» ه کان «به رنامه ی گوته» یان نووسی تا یه کگرتووتر بچنه شه ری بورژوازی!
ئه وانیش ویستیان له ڕێگای ڕەفڕمیزمه وه خه باتی چینی کرێکار و خه ڵکی زه حمه تکێش له و چوارچێوە دا به رته سک بکه نه وە و قه

تیس بکه ن و ئه مه بکه نه پاساو که ده چنه ناو پارەمان تا له رەگای ئه م سیستم و دام و ده زگاکانیه وە بچنه شه ری بورژوازیه وه!
نموونه ی ئه وڕەیی ئه م پەوه ست بوونه به که مپی راست و ناسیونالیزمی قه ومی، ئاغای «عه بدولای موهته دی» یه که چه ن ده یه پەش ئەستا له نامیلکه یکدا له ژێر ناوی«سوسیالیزم یان پارەمانتاریزم» به تەر و ته سه لی بە داکەکی له کومونیزم و سوسیالیزم و چینی کرێکار قه له می تاوداو، به لام پاش روخانی دیواری برلین و «یه کیه تی سوفیه تی» ئه ویش په یوه ست بوو به که مپی بورژوازی! مه گه ر له بیرتان کردووه ئه ویش له سه ره تای ئه م گەرانه دا هه ر ئه م لێکدانه وه ی ئەستای ئەوه و بگره گه لێک پوخت و پاراوتریشی هەنایه وه و ده یگوت:« ده کرێ پارەمان بکرێته سه نگه رێک بە خه باتی شەرشگیرانه به دژی ئه م دەخه!».
به ەام زەری نه خایاند بوو به یه کێک له راوێژکاران و تریبوونه کانی داکوکی کاری پارەمان و دواتریش پشتیوانی قایمی سیستمی فیدرالی قه ومی و عه شیره ی هەزه چه کداره کانی ناسیونالیزم تا له م رەگایه وه پارەمان و فیدرالیزم بکاته سه نگه ری خه بات و گه یشتن به ده سه لاتی سیاسی بو وه دیهێنانی ماف و داخوازیه کانی کرێکاران و خه لکی زه حمه تکیش! «ریبوار ئه حمه د» کاتێک ئه و رستانه ی له وەام به و که سه ی وتوێژه که ی ساز داوه نووسیوه، زەری هه وەداوه تا خەی له ئه ده بیات و ناوه رۆکی ده ربرینه کانی «لاسال و برنشتاین..» دوور بگرێت و زیاتر وشه کان و ناوه رۆکی وتووێژه که رواەه تێکی رادیکالی بداتێ!
به لام هاوری ریبوار له وه بی ئاگایه، چینی کرێکار و خه ڵکی وه گیان هاتوو له م سیستمه له عێراق و کوردستان سه رباری ئه وه ی له ژێر زه خت و گوشاری زوەم و زەردا بە ده ره تان ماون زەر له چینی کرێکار و خه ڵکی هه ژاری سه رده می لاسال و و برنشتاین و روسیه ی تزاری…وریاتر و ئاگاترن و به رژه وه ندیه کانی خەیان باشتر ده ناسن. هه ر بەیه هیچکات به م سایست و شیعار پەپەلیستی و به ەنه پە و پووچانه فریو ناخۆن. چینی کرێکار و توێژه هه ژار و بن دەستە کانی ئه م کەمه ڵگایه ئه گه ر به هەی زه خت و گوشاری ئابووری و سه رکوتی سیاسی، و راکه راکه بو به ده ست هێنانی پاروه نانێک، و دابین کردنی ژیانی مه مره و مه ژی، هه ل و ده ر فه تی ئه وه ی نه بووه شاره زایی ته واوی له م مەژووه بێت، به ەام ئه زموونه کان و دژواریه کانی سه رەگای خه باتی ئه م چه ند ده یه له به رانبه رکە له گه ڵ ئوردووی سه رمایه وه ها خاراوی کردوون که بزانن کام مه یلی و حزب نوێنه رانی راسته قینه ی ئه وانن.

چینی کرێکاری و خه ڵکی هه ژار و بێ داهات له کووره ی خه باتی هه ر رۆژه به دژی ده سه لاتداری بورژوازی فێری ئه وه بوو و تێگه یشتوون دەستانی راسته قینه و دوژمنانی سیاسی و چینایه تی خۆیان بناسن! بۆیه ڕۆبوار ئه حمه د زێری هه وڵداوه وته کانی ره نگ و بووی ئه ده بیاتی کومونیستی بداتێ، به لام هه وله کانی بێ ئاکامن. چونکه کۆمه ڵگای چینایه تی و سیاسی عێراق و کوردستان، پڕناوەته قەناخێک له خه بات، ناکرێ ئه وه له ئێوه قه بووڵ بکه ن، چه ند ده یه به دژی بنه ما کانی ئابووری سیاسی سه رمایه داری بنووسن و قسه بکه ن، و خه ڵک له دژی ئه م سیستمه زاڵمانیه هان بده ن و بانگه شه ی بکه ن بۆ ڕسوا کردنی پارڵمان و سیستمی فیدرالی قه ومی و مه زهه بی، به ڵام له م دۆخه به سه د قات خرابتره دا که کۆمه ڵانی خه ڵکی به دژی ئابووری سیاسی و هه موو دام و ده زگاکان وه ستاونه وه پشت له م ڕۆبازه بکه ن و خه ڵکی بانگه شه ی به شداری و چوونه ناو پارڵمان بکه یت!

ئازیزان بورژوازی له وانه یه کۆمه ڵگا وه ک «دارلمجانین» سه یر کات و هه وڵ بدات خه ڵک دوسته وڵستان بن، په نابه ڕێته به ر هه ر چه شنه قەڕخ کارێک، به ڵام که س هه یه نه زانێت ئه م سیستمه سه ربازی به کار هێنانی دام و دەزگاکانی ئه منی ده وله ت و ئه حزابی میلشیای چه کدار بۆ سه رکوتی خه ڵک، هێشتا نه یتوانیوه بو ساتێکیش ڕێگا خه باتیان کۆربکاته وه!

کۆمه ڵگای عێراق و کوردستان به پێی ده رس و ئه زمونه کانی خه باتکارانه یی ده یان ساڵه یان و چوونه سه ری وشیاری سیاسی و چینایه تیان ئه ونده شناختیان به ده ست هێناوه که ده زانن ئێوه نه ک ته نیا به م پلاتفۆرمه ی لانی که می ماف و داخوازیه کانتان تێدا گه ڵاڵه کرده وه به ڵکوو ئه گه ر «مانیفیستی کومونیزم» یش به ده سته وه بگرن باورتان پێناکه ن و ده زانن ئه م هه وڵانه تان بو فریودانه و پشتتان له ڕۆبازی کومونیستی کردوه. به تایبه ت کاتێک ده ڵین ده چینه ناو پارڵمان و و دام و ده زگاکانی تا له م ڕێگاوه خه بات بکه ین بۆ گه یشتن به ده سه ڵات، دیارە له وێ نگه رانن خه ڵک ئه مه تان وه ک جووک لێ وه ر ده گرن!

چینی کرێکار و خه ڵکی هه ژار و کومونیسته کانی عێراق له م مەڕووه خوێناویه دا گه لێک ده رسی به نرخی وه ر گرتووه. سه رباری هه موو هه وراز و نه شێوه کانی سه ر ڕێگایان له ده ورانی به عس دیسان پێداگر بوونه له سه ر ئه و ه شێراکانیان زیاتر ڕێکبخه ن و له نێو جه ماوه ری خه ڵکدا جێگه و پێگه ی چینایه تی و سیاسی خۆیان به هێزتر بکه ن. تازه ئه وه یش ده زانن ئێستا کۆمه ڵگای عێراق و کوردستان گه لێک به رفروانتر له ده ورانی رژیمی به عس له به رابه

ر ئه م پارڵمان و سیستمه کونه په رستانه یه دا وه ستاوه ته وه که ڕبوار ئه حمه ده کان یش ده ورانێک له پێشه نگانی ئه م ڕبازه بوون و له به رابه ریدا نووسیویانه و بانگه شه ی خه ڵکیان کردووه بۆ خه بات وه ستانه وه له دژی، و ئێستاش هه ر ڕێک ئه م فاکته ر و پێناسانه یه بوه ته هۆکار که خه ڵک فریوی بانگه شه کانیان بۆ چوونه ناو پارڵمان ناخۆن.
هه وڵی لێبراوانه و شۆرشگێرانه کومونیسته کان ده ورانێک ئه وه بوو کاریگه رترین ڕێگا بو پێش بردنی خه باتی چینایه تی و سیاسی ره چاو بکه ن تا چینی کرێکار و تێڕوه کانی تری ژێرده ستی سه رمایه داری به دژی ئه م هه ڵس و که وته ڕێکخراو بکه ن و به ڕێره وێکی شۆرشگێرانه و کومونیستی هیدایه تی و ڕێبه ری بکه ن تا خویان له ڕێگای شۆراکان و به ده سته وه گرتنی ده سه ڵاتی سیاسی ئه م پارڵمان و سیستمه دواکه وتوانه ی فیدرالیزمی قومی و مه زهبی و خێڵه کیه هه ڵته کێنن و ڕاماڵن. به ڵام ئێستا «ڕبوار ئه حمه د» ه کان نیگه رانی ئه وه ن به ئه م یان ئه و نه خشه ڕێگای بورژوازی کرێکاران فریو بدات و بیانباته ژێر په رچمی بورژازی و به لێنیان پێ بدات پارڵمان به قازانجی کرێکاران و خه ڵکی زه حمه تکیش ئیسلاح دێ کات و دێ یکاته مه یدانێکی تر له شه ڕ!

نیگه رانی ڕبوار ئه حمه د و ئه و حیزبانه له وێ یه، کۆمه ڵگای عێراق به گشتی به و ئاسته له وشیاری گه یشووه که به پێوێ ست بوونی و بانگه شه ی ڕبوار ئێحمه ده کان شتێک له م سیستمه دا ناگێردرێت و ته نانه ت به ڕێ و خراپتر بوون دێچێت! سه ردێری وتووێژه که ی هاورێ ڕبوار هه ر ئه و ئامانجه دێ پێکێت که ئه و دوو حیزبه له پارڵمان به شوێنیه وێ ن. تێگه یشتن له م مه سه له شتێکی ئاڵۆز نییه و به ڵکوو زۆر ڕاشکاوانه ئه م حیزبانه هه ر ئه و ڕباز و سیاسه ت و تاکیکه شۆرشگێرانه و ناشۆرشگێرانانه ی له ڕابردووی دێ یان ساڵه دا بوویان، تا به ئامانجێک که بێ گه یشتن به شورش و کۆمونیزم چینی کرێکار و زێ حمه تکێش له ڕێگای شۆراکانه وێ دێ سه ڵات به دێ ستێ وێ بگرن ئێستا به ته واوی به م بانگه شه بێ چوونه ناو پارڵمان لێ پاشگه ز بوونه ته وێ! ئێستا دێیانهه وێ به جێگای پێداگری و پشت به ستن به هێزی چینی کرێکار و تێڕوه کانی خوارێ وێ ی کۆمه ڵگا به چوون ناو سیستمی دێ سه ڵاتدار له وانه پارڵمان و قه وارێ خێله کی قه ومی حیزبه ناسیونالیستی و مه زهه بیه کان که کۆمه ڵگایان به بارمته گرتووێ بچنه شه ری سه رمایه داریه وێ! هاورێیان له وانه یه حیزبه کانتان له م چوونه پارڵمان و به شداری له هه ڵبژاردنه کان خه ڵک له دێ وری خۆتان کێ که نه

وە و سە رقاە بن ناو دام و دەزکان، بە ەام دەنیا بن ئیتر لە کەمەنیزمە ی کە ساەانەکی زەر بە بە سە رکە وتن گە یاندنی هە وەتان دابوو شتەکتان بە نامەنەت!

07.11.2025
ناسر بابامیری

قوروەی ئازا و بەناز.. شیوا میرەکی

پەشەکی: ئەگەر بمانهەوە سەبارەت بەقوروە بنووسین لە ەاستیدا ئەتوانین بەەین نووسراوە یا لەکەەینەوەی بەهەز و ئاکادەمیکی تایبەت بە ناسینی ئەم ناوچە لە بەر دەستماندا نییە و ئەوانەی کە هەن تەنیا توانیویانە بەشەکی بچووك لە حەقیقەتی مەژوویی یان فەرهەنگی ئەم ناوچەمانە بە ەوونبکەنەوە کە ئەم کەمتەرخەمییەی نووسەر و چالاکی فەرهەنگیی کورد خەسارەکی زەرە بە لەناوچوونی ەاستییەکانی ناوچەی فرە دەوەەەندی فەرهەنگی مەژوویی قوروە. هەر وەك ئاماژەم پەکرد کتەبگەلەك سەبارەت بە ناوچەی قوروە هەیە و نووسراوە، ئەوانەی نووسەری کورد نووسیونی هەم کەمن وە هەم دەبوایە بەهەزتر بنووسرایە نەك ئەوەی بە شەوەی پەرست و کورت ئاماژەی پەبکرە .لەم ساەانەی دوایدا کەسەکی تورکزمان بەناوی (موحسەن ساەحی) لەسەر ئەم ناوچەیەی نووسیویە (بلوک اسفندابا د، جنگ سولچە و…) کە بەداخەوە ناکرە وەکوو سەرچاوەی متمانەپەکراو بیناسەنین. بە نووسینی ئەم بابەتە توانیومە کەك لە کتەبی (آوازهای سرزمین پدریم) وەربگرم کە یادی بەخەر بە کتەوەکی زەر لاوازە و شەعری کوردی و حەقیقەتی ناوچەکەی تورکاندووە و جگە لە پەشەکییە سە لاپەەیەکەی شتەکی دیکەی بە وتن نییە، هەر وەها لە چەن وتارەکی مەژوویی و مەژووی مادی دیاکەنەف و…هتد کەکەم وەرگرتووە.

کورتەی باس:
شاری قوروە لە چوار گەشەوە هاوسنووری لەگەە سونقوە کولیایی سەر

بە پارێزگای کرماشان، ئەدئاوای سەربە پارێزگای هەمەدان و وە دەولان و بیجاری سەر بە پارێزگای سنە، کە ئەم تایبەتمەندییە بووەتە هۆی ئاوەدانبوونەوەی پتەو و هاتووچۆی زۆر لە نێوان ئەم شارگەلە پێک بێت و زاراوەکانی ئەم شارگەلە لە شاری قوروێش بوونی هەبێت. هەندە جار بەهۆی تێکەڵاوبوونی زاراوەکانی ناو شاری قوروێ لەگەڵ ئەو زاراوەگەلەی شارە دراوسێکان، زاراوەی نوێ دروس بووە کە بە نسبەت زاراوەی ئاسەنی کوردی جیاوازە و ناتواندرێ وەک زاراوەی ئاسەنی کوردی بێتە ئەژمار، بەڵام جیا لەکوردیش پێناسە ناکرێ. هاتنی کۆچبەرانی لەک و نیشتەجێبوونیان لەم ناوچەیە و هەبوونی عەشیرەتی زەند و شێخ ئیسماعیلی کە بنەماڵەتیان شارەزووریە و هەر وەها هەبوونی بنەماڵەی ئەردەڵان وەکوو دەسەڵاتداری ناوچەکە کاریگەری زۆریان لەسەر دروسبوونی زاراوە و شێوازەکانی لەم ناوچەیەدا بووە. شارەزوور پێش هاتنی ئیسلام بریتی بوو لە (هەولێر، شاربازا، ئارپاخا (کەرکووک)، شیز (هەوشار)، دزدان، پاتیز(زەهاو)، زاموا، دینەوەر (ئاسپێنئاوا بێشە لە دینەوەر)، نەهاوەند و هەمەدان). یاقووتی حەمەوی وای بە ئاچە کە شارەزوور ناوچەیەکی بەربڵاوە کە لە کۆکانی نێوان هەولێر تا هەمەدان دەگرێتەوە کە بنەچەیان دەگەڕێتەوە بە دەورەی ساسانییەکان و هەروەها شارەزوور شاری پیرەزی یارسان و شوێنی حەشر و نەشری ئایینی یارسانە.

لەم شارە (165) ئاسەری مێژوویی لە ئاسەواری نێوەیی وەاتی ئێران تەمار کراوە کە نیشاندەری پێشینەی دوور و درێژ و مێژووی دەوەندی ئەم ناوچەیە، یەکێک لەو ئاسەوارانە (فەرهادتاش) لەونسار کە لە سی کیلەمێتری شاری قوروە بەرەو هەمەدانە و بە بەوای خۆک پێوەندی لەگەڵ (شیرین و فەرهاد)ی کرماشاندا هەیە کە دەهاتە ژێرزەوییەکانی ئەم ناوچەیە ئەو بەوا و گومانەی خۆکە بەهێزتر ئەکا. هەر لە شوێنی فەرهادتاش ئێشکەوتێک هەیە و جۆرە فەسیلی زەریایی لێیە کە لەم جۆرە بەردگەلە بە بیناسازی (مەعبەدی ئاناهیتا) لەتەخت سلەمان کەکوەرگیراوە لە وێنسار هەتا هەوشار دەهاتی ژێرزەوینی بووە کە هەنگە پێوەندیدەری ئەم دوو ناوچە بووبێت. هەروەها لە وێنسار کانییەکی بەردچن درووستبووە کە خۆک بە شوکرانەبژێری ئەو کانییە هاوسەمی گاکوژی بەناوە ئەبان و بەناوچوونی ئەم ئایینە کەنە ئەتوانە نیشاندەری میترائیسم لەم ناوچەیە بێت . قوروەی ئەمەیی بەشێک لە لەیلاخ بووە کە شوێنی گەرمان و کوستانی کۆچی ئەکانی شێخ ئیسماعیلی، میرەکی، زەنگنە، زەند، بەلیلوان، لالەای و گورگەیی بووە و نیشتەجێبوونی ئەم خۆگەلە تا دەورەی فەتحەلی شا بەردەوام بووە. قوروە لە دەورەی

سەفەوی و سەددی هەشتەمدا بەهاتنی کۆچبەرانی تورک، بەناو ئەسپەنئاوا لە لێلاخ جیا بووەتەوە. قوروی ئەمێیی لە درێژی دەسەاتداری میری ئەردەڵان یەکە لە هەژدە بلووکەکی ئەم میرنشینە بووە.
بلووکی ئەسپەنئاوا لە نەخشە مێژوویەکاندا بە کیشاسوو ناوی براوە کە یەکە لە ناوەندە پە حەشیمەتەکانی نزیک بە هەگمەتانێیە. قوروە بەهەی بارودۆخی جۆغرافیایی خۆی یەکە لەناوەندە ئەستراتژیکەکانی زاگرۆس کە هەمیشە سوارە نیزامی ئامادەی شەڕی بووە.
بە سەلماندنی ئەم وتە ئەتوانین ئاماژە بە شەڕی یەکەمی جیهانی و شەڕی سەنجەرخان لەبەرانبەر ڕووس و شەڕی سەلچە لەبەرانبەر یەپرەم خانی ئەرمەنی بە دەسەاتداریی ئەم ناوچە بەدەس (سالارووددەولەوە) بکەین. ئەم ناوچەیە لەپەش ئیسلام لە ژێر چاودێری (دەوەتی ماد)دا بووە و لە سەددەی هەشتەمدا بەهاتنی بەربەاوی تایفەگەلی تورکمانی بە ناوچە کوردییەکان قوروێیش بووە بە بەشە لەناوچەی دەسەاتداری عەلیشکەر قەراقویونلوو و چەن شوێنکەی تورکنشین لەم ناوچەیەدا درووستبوون. یەکێک لە قەاگەلی گرینگ لە بەشی ژوورووی ڕووخانەی ئامادای یا سپێوودا بووە کە لە باکووری ئەم شارە هەکەوتووە و سەرتایەترین بروسکەی شەڕشی ماد دژ بە ئاشوور لە قەای کیشاسە و خارخار دەستی پێکردوە و بووە بە هەی دروسبوونی یەکەمین دەسەاتی گشتگیر لەوەاتی ئەراندا.
ساڵی (716)ی پەش زایین سارگۆن هەرشی کردەتە سەر دەوەتی مەنناییی و شوێنگەلێک کە چاودێری مەنناییی لەسەریان لاواز بووە، سەرەتا قەای گرینگی کیشاسە ئەسپەنئاوای داگیرکرووە و خاون دەسەاتەکەی بە دیل گرتووە. لەسەددەی نەی کۆچی بەدوا بەناو بەشێک لە شوێنی دەسەاتی قەراقویەنلوو ناوبانگی دەرکردوە و کۆچبەرانی تورک لە ناوچە کوردییەکاندا نیشتەجێ بوون. لەو هەموو میر و خانە لەم ناوچەیەدا ئەتوانین ئاماژە بە ئیلخانی جاف مورادی و شێخ ئیسماعیلی بکەین کە لە خانە دەسەاتدارەکانی ناوچەی ئەسپەنئاوا بوون. خاوەنی ئەسڵی ئەم ناوچەیە خەڵکی گەران و جافن کە بەردی بنەەتی ئەم شارەیان داناوە و دواتر تایفەگەلی لەک، سەران، هەورام، نەتەرەکی، وەرمەزیار، پەپەشە و کەلهەڕی لەوەدا نیشتەجێ بوون، کە لە دەیەکانی دواتر کۆچبەرانی تورکی قەشقایی، بەهارلوو، شاهسەوەن، خودابەندەلوو، لەم شوێنە نیشتەجێبوون. لە ئەسپەنئاوا قەا و تەپەی مێژوویی زۆر هەیە وەکوو؛ دەروازە، کەەوا، قەوەز، هانەسارد، قەسەان، بان سەرانجیک، جنیان، دەوەزەن، خانەا، مەیهەم و... هتد.
ئەم شارە لە دەشتەکی پان و بەرین بەپانتایی (58400) کیلەمەتر و

بەرزایی (1800)مەتر لە زەریاس کە لەسەر ژیگای سنەوەمدان هەڵکەوتووە. ناوەندی سەرکی حوکومەتی ئەم شارە لەگەڵ بەدوودا گوندی مێژوویی قەسڵان بووە کە خاوەنی قەڵا، عەمارەت، مزگەوت، گەرماو، باخ و بەشێی گەورە و بازاڕ بووە و دواتر بەهۆی درووستبوونی ژیگای هەمەدان-سنە و دووری قەسڵان لەو ژیگایە لادێی قوروە وردە وردە گەورەتر دەبێ و لە ساڵی (1337) ناوەندی حوکومەت بۆ قوروە دیاری ئەکرێ و قەسڵان ئەکەوێتە پەراوێزەوە. لەم شارە ئاسەواری مێژوویی سروشتی زۆر تەمار کراوە، وەکوو شاخی کەڵەوا، گەرماوی قەسڵان، پردی فەراوا، باوەگوگوگوگو، فەرهادتاش، ئێشکەوتەکانی کانی گەنجی و... هتد، زمان یەکێک لە فاکتە گرنگەکانی شوناسی نەتەوە، کەڵەک و بنەڕەتی مانەوەی نەتەوەس. هەر چەن خەڵکی شاری قوروەیش لەم شەڕەدا دەڵاوە و تووشی ئاسمیلەبوون بووە، بەڵام هێشتا زمان و جلوبەرگیان پاراستووە. خەڵکی ئەم شارە جەراوجەری زمانیی و فرە کولتووربوونیان هەیە و زاراوەکانی کەلهوەی، سەرانی، گەووسی، ئەردەڵانی، هەورامی و لەکی لەم شارەدا بوونی هەیە. شوێنە مێژوویییەگێشتیارییەکانی قوروە بریتین لە:

باوەگوگوگو؛ لە گوندی باوەگوگوگو هەڵکەوتووە و کانی ئاهەکسازی زۆری تێدایە کە ئاوی سوکر و تاڵ و بە نەخۆشینی مەعدە و پێست بەکەڵکە و لەدەسێی ئاوگەلی (کلر و بیکربنات). هەر لەو شوێنە بەرز و نزمیگەلێک بوونی هەیە، کە لەباوەێی خەڵکدا ئێژدیها بووە و لەدرێژی زماندا وای لێهاتووە کە ئەم ئێژدیها پەوەندی ڕاستەوخێی لەگەڵ ئەفسانە کوردییەکاندا هەیە. پێشتر ئاماژەم بە ئاڕینی (گاکوژی و میترائیسم) کرد کە (میترا) نەوەکوو ئاڕین بەڵکوو باوەێک لەپێش زەردەشت کاریگەریی خێی بووە و دوای دەسەڵاتداریی زەردەشت بەتەواوی لەناو نەچووە و بەشێکی زۆری تا ئێستاش هەر ماوە و تەنیا بەپێچەوانەوە پیشان دراوە. واتە مانای ڕاستەقینەی خێی لەدەست داوە، بەڵام هێشتا هەر ماوەتەوە و ئاگامان لێوە نییە کە لە باوەێکانی میترایین. میترا لە زەردەشتدا ئەتوەتەوە، پلەوپایەی لە ئەهوورامەزدا نزمتر ئەبێت و هەروەها ناوەێکەکەشی ئەگۆڕێت. واتە ئەبەتە هەمای خەر و ڕوونەاکی کە ئەهوورامەزدا میترا ئەخوەقنێت تا پارێزگاری لە هەستی بکات.

لە هەموو بەردنووسەکان و بەرهەمە کێنەکاندا کە لە وێنەکانی میترا لە تاقەکاندا بەجێماوە، چ لە کاتی ڕاوکردن و چ لە کاتی کوشتن و شەکردن لەگەڵ مانگادا، میترا لەگەڵ مار، دووپشک و شێر نیشان دراوە، مار و دووپشک و شێر، هەمای مەهرن و میترا لە زۆرێک لە هەمەکونینەکاندا بە جەستەی مرۆڤ، شێرسەر، لەگەڵ ئەژدیها/مارێک کە لە دەوری ئاڵاوە، نیشان دراوە. بە بۆای

مادەکان خوداکان بە شێوەگەلێکی سەرسوڕهێنەر دەبینرێن. خوداگەلێک کە بەر سەر شێرن و نیوە مرۆڤ بە سەر مار و بە لەش مرۆڤ وەکوو شاماران.
کێوا یەکێک لە هێماکانی ئەم شارێیە لە نزیکی سەراوی قوروو، کە بەرزییەکەی ئەگاتە (2400)میتر و چەند ئەشکەوتێکی مێژوویی تێدایە و ئاسەوارە کە دەزراوەتەوە تایبەت بە دەورەی ساسانی بووە و لە باوەی خێکدا لووتکەکەی وەکوو ئەژدیهایە کە سەری لە بەردێک ناوە تا بتوانێ پارێزگاری لە شار بکات.
کەسایەتییە بەناوبانگەکانی ئەم شارە بریتین لە : محەمەدەزا کوردستانی، ناسراو بە میرزادە عەشقی شاعیر و شانامەنووسی کوردی ئەبولقاسم خان لە ساڵی (1272) لەگوندی قاسم ئاوا هاتۆتە ژیانەوە کە بەرپرسی ئەوە ڕۆژنامەی ناوچەکە بووە و لە بەر چاونەترسی و ئازایەتی و دڕوستبوون بەدەستی ڕەزاخان تێرار کراوە.
عەبدولباقی شێروە پێکەرتاش و نیگارکێش و مامۆستای زانکۆی هونەرجوانەکانی تاران بووە کە لە ساڵی (1318) لەگوندی شوکراوا چاوی بە ژیان هەڵێناوە و بنیاتنەری شێوازی نیگارکێشیی نوێ لەئێراندایە و لە ساڵی (1390ی)هەتاوی کۆچی دوایی کردووە .
عەبدولباقی خان سۆچێ سەردار و فەرماندەی شەڕی سۆچێ بوو .ئەم شەڕە دوو بەش بووە، سەرەتا لە ملەی هەمەکەسی ووددا کە بە شکستهێنانی داگیرکەر کۆتایی پێدێ و بەشی دووهەم لە قۆناغی سۆچێ بووە کە لە ئاکامی ئەم شەڕەدا یەپرەم خان ئەرمەنی، دوکتور سەهرابی، عەبدولباقی خانی سەرکی چەرداوەڵی و عەباس خان چناری سەرکی ئێلی کەلهوڕ دەکوژرێن .
جلوبەرگی ژنانی ئەم ناوچەیە وەکوو باقی ناوچەکانی کوردەواری کوردییە کە لەکراسی چیندار بە شاڵی سێ گرێ، سەروێن، ژێرچناکە، قازانقوڕف، چارەکە، سینەپێش، سوخمە و سەڵتە، کوڵە و کەوا پێکهاتووە و جلوبەرگی پیاوانیش وەکوو باقی ناوچەکانی کوردەواریە.
ژینگە سامانێکی گشتییە و ئەرکی پاراستنی ژینگە لە ئەستۆی تاک بە تاکی کۆمەڵگاس. شاخی بەور و پەڕشان ناوچەیەکە پارێزراوی ژینگەییە کە دیمەنێکی دڵفڕێنی هەیە و ئامانجی شاخەوانەکانە. ژینگەی ناوچەی قوروە زیاتر تەرخان کراوە بە کشتوکاڵی گەنم، سەفەزەمینی، ئاڵف، هەنگوور و باخی سێو و … .
پووشەنی گیایی ئەم ناوچە بریتین لە گەون، شنگ ،چەقچەق، گیابەڵک یا شیرین بەیان، کنیوا، قازیاخ، قاخی، کنگەر، گیلاخ، پێکوە، داربەڵک، سالمە ،گوڵحاجیانە، هەزبە، شمێی، گوڵەبەڕۆ، بووماران یا بووژانە، پوونگ، گوڵە هەرە ،تورشکە، کەلەمەکاشی،

بەلەشوانێ و … هتد هەروەها گرنگترین چەم و کانیەکانی قوروە بریتین لە: کانی تاقەدار، کانی کوچکینێ، هانەسارد، چەم زەلەجێ، چەم دزێ، گەلاڵەی، گەناو، جیقایە، قەڵا، جامەشەران، کنگرێ، قاملوو، شووراو، فەراوا، پلووسرکان، عەزیزاوا و نارنجێک کە گرنگترین چەمی ناوچە چەمشوورە بە درێژایی (35) کیلەمەتر و زەربەی چەمکان ناوچە ئەژدەتە چەم تەرواڵ و لە کۆتایی ئەژدەتە ناو زەریای کاسپیین. هەر وەها شونگەلێکی سروشتیی زۆر خۆش وەکوو دەڵ مەیهەم، قەسڵان، کانی شاپەسن، ئاسفاوا، سەرتیپاوا، ئەمیناوا، هەوریە و مانگادە و قەسڵان بە حەسانەوەی ڕۆح زۆر خۆشن و گەشتیاران ووە لە ئەو شونگەلە دەکەن. بای زەلان، بای شەماڵ، ڕەشبا و گەردەلوولان لەو ناوچە زۆرە و ئەم باگەلە تەز و خەڵی ناوچەکە ئەنەرن بە ناوچەگەلیتر و بەیش بە خاوەنترین شاری ئەران ناسراوە

دەرئەنجام:
قوروە هەم لە بواری ئابووری و هەم بەهەی زەوی‌وزاری پەزق و کانزای زۆر یەکەک لە گرنگترین و هەستیارترین شارەکانی کوردستان. هەر وەها بە هەی جەراوجەری زمان و زاراوە و ئایین ئەتواندرێ بە شاری ڕەنگاورەنگیەکانی کوردستان لە کوردستان بەتە ژمار کە بەداخەوە بەهەی کەمتەرخەمیی خەک خراوەتە پەراوێزەوە و خەسەتی دوورپەرێزی لە شە و ئاژاوە حەز بە پاراستنی حاشیەی ئەمن هەرگیز هەنگاوەکی جەددی یا بەهەز بە زیندووکردنەوەی مەژوو، کولتوور و …ئەم ناوچەی نەدراوە کە ئەم خەسەتی خاوندارەتی‌نەکردن لە نیشتمان یەکەک بەهەی ئەوەسە کە جەراوجەری زۆری هەیە و کەس خەی بە خاونی ڕەسەنی ئەم ناوچە نەزانیوە و کوردەکان زیاتر لە کاتی پەناسەکردنی خەیان ناوی گوندەکەیان دەەن و ناەن من قوروییم بەیش خاونی ناەسەن کەک لە قوروییبوون وەردەگرێ و هەکاریتریشی ئەوەیە کە لە دەورەگەلێکی پەشووی خەک لە ژێر دەسەاتی میر و خان و … لە شەی جەراوجەر چەوسەندراونەتەوە بەەام لە گەرانیەکانی کۆنەکانی فولکلەر سکاا لە جەفای ەەژکار و ناەین لە دەخ بەەوونی دیارە.

قوروه
شیوا میرەکی

پێ دەچێت پرسەکەی باخچەلی و ئەردەگان بە بەڵگەکردن وەختت بووبێت.. زاهیر باهیر

ئەوەی بە ماوەی نزیکەی 9 مانگە لای پەکەکە و کەمێک خەڵکێکی زۆر بە پرسەی ئاشتی ناسراوە و لای ئاکەپە و باخچەلی بە پرسەی تورکیای ‘ناتیرار’ ئێستاش بە پرسەی ‘چارسەر’ ی ناسراوە تەنها لەبەر بوونی دەرفەتێك بوو بە پارێزگاریکردن لە حکومەتی تورکیا لەسەروبڕی شەڕی حەماس و ئیسرائیل و کلک وگۆکردنی میلیشیاکانی ئێران و لاوازکردنی خودی ئێرانیش .

ئەمانە و ڕاگەیاندنەکانی ئیسرائیل سەبارەت بە گۆڕینی نەخشەی ناوچەکە ترس و لەرزێکی زۆری خستە دڵی دەوڵەتی تورکیاوە کە ئەو بارودۆخە ئەویش لەی ڕزگار نابێت کە لە کاتێکیشدا دەیەها بیانو هەیە بە لابردنی حکومەتی ئاکەپە و گۆڕانکاری لە ئیدارەی بەڕێوەبردنی دەوڵەت و ولاتدا.

ئەمە هەکار و پاێنەری تەواو بوو بە دانی ئەو وەهمە بەناوی قسەکردن لەسەر پرسەی ئاشتی، نەك باوەڕی تەواوی ئاکەپە و باخچەلی بە گۆڕانکاری بنەڕەتی دەستور و حوکمانی و لابەلاکردنەوەی کێشەی کورد لە باکوری کوردستاندا.

بەڕام ئایا ئەو خەونەی ئۆجەلان و هەندەك لە سەرانی قەندیل و خۆشباوەڕانەکی زۆری نەو پەکەکە و کوردانی باشوور هەوودەدات؟

بەڕای من ئەگەر بمانەوێت بەچونەکمان لەو بارەوە هەبێت دەبێت تەماشایەکی هەوداوەکانی سەرەتا و ئەم دووایینە بکەین. ئاشکرایە هەر لە سەرەتاوە تاکو ئێستا دەوڵەتی تورکیا پێداگری لەسەر ئەوە دەکەن کە شتێکی ئاوا بە ناوی ئاشتی و ئاشتوایینەوە لە ئارادا نییە، ئەوەی کە هەیە تەنها نەهێشتنی تیرۆر لە تورکیادا. بە بەردەوامیشی ئەمە لەلایەن هەندەك لە بەرپرسان و گۆڕەپانی دەسەڵاتدارانی تورکیاوە تا ڕادەیەك ڕێزانێ پشتڕاستدەکرێتەوە، ئاوی گومان بەوە دادەن و بیرمان دەهێننەوە نە دەستور دەگۆڕێت و نە ئۆجەلان بەردەبێت و نە پرسەکەش بە خواست و مەبەستی کوردان دەبێت.

لە لایەکی ترەوە جەنگەکەی ئیسرائیل و حەماس گەر بە کاتیش بێت وەستاوە ، ئیسرائیل جارێکی دیکە بەم زوانە هێرش ناکاتەوە سەر ئێران. پەگەی تورکیاش نەك هەر لەبەهەزبوونداید لە ناوچەکە و لە

مەیدانی سیاسەتی ئەمریکی دا بەکو بووە بە دانەر و رێکخەر و جێبەجێکەر سیاسەت و سێبەری حکومەتی سوریاش کە نەنگدانەوەی کتومتی سیاسەتی حکومەتی تورکیایە .
نزیکبوونەوەی تورکیا و ئەمریکا و چوونی ئەبوجەلانی بە ئەمریکا و بەشداریکردنی لە پرسە هەرە گرنگەکاندا بە هاوبەشی و هاوکاری فیدان هاکان کە بە گوترەی میدیا فەرمییەکانیش بارودۆخەکە لە قازانجی تورکیا و حکومەتی سوریایە .
لایەکی دیکەوە بە ناچاری ئازیبوونی هەسەدە بە مەرجەکانی تورکیا و سوریا و ئەمریکا بە تەکنەبوونەویان و بوون بە بەشێك لە سوپای سوریا لەگەڵ وەرگرتنی هەندێك پلەوپایەی سوپایی و نەنگ ئیدارەییش. ئەمەش لە کاتێکدایە کە دەبێت قوربانی بدرێت بۆ ئیدارەیەی کە لە ڕۆژئاوادا هەیە و هەبووشتنەوە و ببێتە بەشێك و پاشکەی دەوڵەتی سوری ، واتە دەستبەردار بوونی تەزی : خەسرەی ، ئیکەلەجی ، فەمینیزم ، کاروباری هەرەوەزی ، ئەکادیمیاکانی کە لەوە بە ناوی جیاوازەوە هەن ، هەروەها هەوەشاندنەوەی بەرنامە و پەڕگرامی خوێندن و چاوخشاندنەوە بە پەڕگرامی زانکەکان و بە گومان لابردنی وێنەکانی ئەجەلان و کەتاییهێنان بۆ سروودانەی کە لە قوتابخانەکاندا دەخوێنرا و دەوترایەوە یا لە کەبووەوەکاندا دووبارە دەکرانەوە، ئەمانە و لەپاڵ کردنەوەی مەداریسی زەری دینی و مزگەوت و کارگەی بەرهەمهێنانی کەسانی زەر تووندەو و تیرەریست .
ئەمانە هەمووی ئاوەکە دەکرێن بەدەی حوکمەرانانی تورکیا و ڕاوەندەوەی مەترسییەکانی ئەم یەك دوو ساڵیان سەبارەت بە لە کارکەوتنیان.
لەبەر ڕۆشنایی ئەوەی کە لە سەرەوە وترا دەتوانین بڵێین گەر هەموو ئامانج و ویستی تورکیا لە ڕۆژئاوا و لە سوریا نەهاتبێتە دی ، ئەوە دەکرێت زەرەك لەوانە بێت کە ویستویانە .
ئالەم بارەشدا تورکیا پێویستی بە پرسیەك بە ناوی ئاشتیەوە نامێنێ بە تایبەت لە ئێستادا، کە لە کاتێکدا هەشتا زەرەك لە تورکەکانی ئەوە بەهەژمونی بەکارهێنانی زمانی ئایینستی و فاشتی دەوڵەت دژی پەکەکە ، ئاهەنراون، دەکرێت لە ماوەیەکی دیکەدا بە تەواوی کەتایی بەو پرسیە بێت ، لەوانەشە کە لەبوردنێکی گشتی بە چەکدارانی پەکەکە بەنام نەك سەران و کەسە دیارەکانی دەرکرێت .
ئەوەی کە وام لەدەکات کە من ئاوا بچونکم هەبێت، ئەوە لەکەدانەوەی وردی بارودۆخی ناوچەکە و سیاسەتی ئەمریکا و گەڕانکاری گەورە بەسەر ئایدیا و مانیفێستکیی ئەجەلان و باس نەکردنی هیچ جۆرە پشەوچونکی ئەم پرسیە و خۆریکبوونی ئەو بە ناردنی چەند پەیام و ئاگەیاندنکی سارد و سڕ و بەمزەاتانە و

خەندان لەم پرسیارە. هەرهەا هەوداوەکانی ئەم هەفتەیە و ئاشکرابوونی باشتری نەتی تورکیا و ئەبوجەلانی و ئەمریکا، هەر هەموو ئەمانە وامان لەدەکات کە بەم پەدچەت ئەوەی لای ئەمە پەیی دەوترێت پرسەی ئاشتی وەهمەک بووبێت کە لە ئەستادا وەرناگەرێتە سەر واقیع.
بەداخەوە ئەمجارەش وەکو هەموو جارانی پەشتر لەوە دەکات سەرکردان و هاوبەرانی کورد نەیانتوانی گەمەیەکی سوودمەند لە بارودۆخەکی ناوازە و لە مەیدانی سیاسەتەکی بە سەروبەری ئەمریکادا بکەن. ئیتر نازانیین ئەمەش بە شکستەکی دیکە کەتایی دێت یا بە سەرکەوتنەکی زەر لاوەکی . دووبارە بەداخەوە کە ‘دەم پارتی’ ش یا کلاویان نراوەتە سەر یاخود هەموو شتەك دەزانن نایانەوێت بیدرکەنن، یا بەمەبەسەك ئاماون لە پرسیەکی وا گەورەو کە زەر لەبەردانی سەرکە گیراوەکانیان گەورەترە.

زاهیر باهیر
12/11/2025

شاری هەولێر، مەبەندی هونەری نەسەن.. ن- کامەران حاجی ئیلیاس

ئاگەر ئاوەژوویەك لە مژووی شاری رواندز بدەینەوە بەمان دەردەکەوێت کەئەو شارە لە زەربەی لەبوارەکانی ژیان ، پەشرەو بووە هەمیشەلە گۆشەکردن و پەشقەچوون دابووە ..سروشتی شاری رواندز هەردەم هەوەن و سەرچاوەی داهێنان بووە بە هونەرمەندان و نووسەران ،بەیە لە هەموو سەردەمەکان بەوونی خەی سەلماندووە،چەندین نووسەرو هونەرمەند لەو شارەدا هەڵکەتوون،کە شوەن پەنجەیان لە سەر ئاستی کوردستان و عەراق بەرچاوە بووە.. بەنموونە لە سەردەمی پاشای گەورە لەدیوەخانەکەی میر محەمەد جگەلە پەگەی سیاسەی خەی دیواخانەکەی شوەنی پەشکەش کردنی هونەری هەسن بووە لەرگەی گەرانەوەی چیرەك وبەسەرهاتەکان بەشوەی حیکایەت وحەیران ولاوك

کەلەپەن دەنگبێژانی لەهاتووی ئۆسکاردەمە بەتایبەتی لە شەوان دا پێشکێش بەئامادە بووان دەکران، جێش و خەرشیان بە کەو مەجلیسکان دەدا.
لەلایەکی تریش لە بواری رێژنەمەوانیش دا ئۆشارە بەتە پێگەیەکی گرنگی هەبووە بە ئاشنا کردنی هونەر و ئەدەبی ڕاستەنی کوردی ..کاتێ لە ساڵی 1925 کاتی سەید حوسێن حوزنی موکریانی دەتێ شاری رواندز لەگەڵ خۆی چاپخانەیەك بەناوی (زاری کرمانجی)لەو شارە دادەمەزراندنت لە هەمان کات دا گۆڤارێکی هەر بەناوی زاری کرمانجی دەرکردوە (24) ژمارەی لە بڵاوکردەتەوە، چەندین نووسەری ئەو کاتێ بەرهەمی هونەری و ئەدەبی خەیان لەو گۆڤاردا بڵاوکردەتەوە خزمەتێکی زۆری هونەر و ئەدەبی ڕاستەنی ناوچەکێ بەتایبەتی و کوردستانیان بگشتی کردووە.
لەبواری هونەری بەهەرسێ بەشەکەیەوە (شانۆ،شانۆکار، میوزیك) لەپێشکێش کردنی هونەری ڕاستەن شاری رواندزپشکی شەریان بەرکەوتووە.
ئەگەر سەیری ئەو شانۆگەریانە بکەین کەلەو شارە پێشکێش کراون زۆربەیان گوزراشت بووە لە کێشەو ناسەریەکانی نێتەوەی کورد زۆرجاریش لەرێگەی ئەم نمایشانەوە ئاریشەو کێشێ کەمەتیەکانی نەو کەمەگا نمایش کراون… ڕاستێ هونەری کەمیدیا لە گەیاندنی پەیامەکان ، هیچی کەمتر نیەە لە هونەری مەرگەسات، بەڵام هەمیشێ نمایشانەیەکانی ئەو شارە نمایشکی مەرگەساتی بوون چونکێ ئەم شانۆگەریانەی لەو شارەدا پێشکێش کراون زیاتر شانەی (جاد) و ڕەبازی شانەی واقعی لەخۆگرتووە کەزیاتر گوزارشت لە هونەری ڕاستەن دەکەن هەکاری پێشکێش کردنی ئەم جۆرە شانۆگەریانەش دەگەڕێتەوە بە بوونی چەند مامۆستا و هونەرمەندی ڕاستەن لەو شارە بە نموونە کاتێ لە 15-10-1931 یەکەم شانۆگەری بەناوی (نیرۆن) پێشکێش دەکرێت لەئامادەکرن و دەرهێنانی مامۆستا (فوئاد ڕاشیدبەکر) بووە چەمکی شانۆگەریەکێ ،باس لەچیرۆکی ژیانی ئیمپەراتۆری نیرۆن دەکات تیشك دەخاتێ سەر لایەنە جۆراوجۆرەکانی کەسایەتیی خودی ئیمپەتۆر و حوکمەستەمکاریەکەی لەگەڵ سوتاندنی شاری ڕاما و کەتایی مەرگەساتەکەی دەکات.لەو ساتەوە تا دوای راپەرنیش بەشی زۆری نمایشکان لەو شارەدا ئەو جۆرە نمایشانەیان لە خۆگرتووە کە گوزارشتیان لە باردۆخی نێتەوایەتی وسیاسی و ئابووری و کەمەڵایەتی دەکرد. هەر ساڵەکانی پەنجاو شەستەکانی سەدەی رابردوو ساڵانێ لە یادی جۆژنی نەورۆزدا شانۆگەری (کاوەی ئاسنگەر) لە ژێر چەندین ناونیشان پێشکێش کراون لەم روانگەوە نابێ ڕۆڵی مامۆستای هونەرمەند (زرار محەمەد مستەفا) لەبیر بکەین کە کاریگەری زۆر گەورەی هەبووە لە نمایش کردنی جۆری ئەو شانۆگەریانانەی کە لەو شارە پێشکێش کراوە

بەنموونە ئەگەر ئاماژە بەناوی هەندە لەو شانۆگەریانە بکەین کە هەموویان نمایشی مەرگەساتی بوون گوزارشتیان لە ڕەسەنایەتی واقعی ژیانی کەمەگای کوردی بەشێوەیەکی گشتی دەکرد..وەکو ئێپەرەتی (داستانی شەرش) لە 7-4-1979 نمایش کراوە ، شانۆگەری (خەراگرتن تاسەرکەوتن) 17-7-1979 ،شانۆگەری(نهەنی پیشە) 28-29-8-1982 شانۆگەری (بانکەو دووهەوا) 3-5-1983 ، شانۆگەری (شاری ئەوین) لە 25-7-1986 لە هۆڵی پاشای گەورە نمایش کرا وە لە سەرانیش نمایشکرا.شانۆگەری (ئەو پیاوەی مەرگ لێی ئەسەمتەوە) لە رواندز ،سەران،دهۆك، هەولێر لە 27-3-1988 نمایشکرا . شانۆگەری (مەرگی بەختەوەری) لە 25-26-8-1991 لەرواندز و سەران نمایش کرا...چەندین شانۆگەری تر کە لەرەدا دەرفەتی ئەوە نییە ئاماژە بەهەموویان بدەن ئەگەر بگەشتی سەیر ناونیشانی تەکستی ئەو شانۆگەریانە بدەین کەو لەو ماوەیەدا نمایش کراون ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە ئەگەر کەسێك نمایشەکانیشی نەبینیبێت ئەوا لە مانشێتی شانۆگەرییەکان لە ناوی نووسەری تەکستەکان بۆی دەردەکەوێت کە سەرجەم شانۆگەرییەکان شانۆی ڕەسەن و شانۆی جاد بوو،گوزارشتیان لە چەمکی کەشەو گرفتی نەتەوەی کورد کردووە.

لە بواری هونەری شێوەکاریش دا هەمیشە هونەرمەندانی شێوەکاری ئەم شارە وەکو (سەلام نەورەز ، خودالێی خێش بێت رزگار فەقی عوەا ، تەیب موعتەسەم ، ئەمیر حەمەدەمین ، بەرە رواندزی ...هتد) سروشتی شارەکەیان لە تابلۆیەکانیان ڕەنگی داوەتەوە چەندین پیشانگای هاوبەش و تایبەتی کرانەتەوە بەجۆرێك سەرجەم پیشانگاکان گوزارشتیان لە دڵأ وشاخ وچیا و تاڤگەکان کردوە ئەمەش بەمانای ئەوە دێت کە ئەم هونەرمەندانە کاریان لەسەر هونەری ڕەسەنی کوردی کردوە...بەگومان ئەمە بەمانای ئەوە نایات کە هونەرمەندانی شێوەکاری شار قوتابخانە شێوەکاری تری فەرامەش کردبێت وەکو سوریالیستی و ئێنتباعی و ڕەمانسی وئێبستراك ودادایی... چونکە بەشێوەك لە شێوەکانی لە ڕەگەی تابلۆکانیان دا لە پیشانگان تابلۆی لەو شێوازە قوتابخانانەش نمایش کراون.. لەلایەکی تر ئەگەر سەیری پیشانگای ساڵانەی چالاکی قوتابخانەکانی شاریش بکەین درك بەوە دەکەین کە قوتابیان زەربیان لە نیگارەکانیان دا وەنەی خەرەند و بەخاڵ و جوندیان کەو و دەڕەکان بەدی دەکرێن .

هونەری گەرانی موزیکیش کاریگەری گەورەی خۆی هەبووە لە پێشکەش کردن وپاراستنی هونەری ڕەسەنی کوردی لەناوچەی رواندز بەجۆرێك زۆرێك لە لاوك بێژان و حەیران بێژان لە نەو لاوك وحەیرانەکانیادا باسیان لە خەبات و خەراگری وچیاو دەڕ وتاڤگەی شاری رواندزیان دەکرد ، باس لە کێژەڕ جوانەکانی شار دەکەن وەکو هونەرمەندان

(محەمەد عارف جزیری و هەسول بۆزار گۆردی و حەسەن سیساوەیی و وەلی دەسکی ..) جگەلەوەش چەندین بۆنەو داب و نەریتی کوردەواری ئەگەرچی لە ئێستادا کەم بوونەتەوە بەڵام بەشێوەك لە شێوەكان ناوبەناو ئەنجام دەردرێت وەکو شایی هەشبەڕك ساوار کوتان و دەروێنەوە ..بەگومان لە کاتی بەرەوچوونی بۆنەو ئەم داب و نەریتانە هەریەکەو گۆرانی و سروەتی تایبەتی بۆخۆی لەگەڵیان ئەنجام دەدرێت.
کاتێ باس لە گۆرانی و موزیکی شاری راواندزیش دەکەین ناکرێت ڕاستی تیپی مۆسیقای پاشای گۆرە لەبیربکرێت ئەم تیپە لەسەردەستی هونەرمەند مامۆستا زرار محەمەد مستەفا لە 1-7-1977 دامەزرا چەندین شاکاری نایابیان پێشکەش کردوە بەجۆرێك لەرێگەی ئەم تیپەوە چەندین گۆرانی فۆلکلۆری هەسەنی کوردیان لە فەوتاند رزگار کردوە ئەم تیپەخاوەنی فۆرم ستایلێکی تایبەتی بۆخۆی هەیە هەرکاتی گوێ لە بەرهەمێکی ئەم تیپە دیگرین دەزانین کە ئەمە تیپی موزیکی پاشای گۆرەیە.. ئەم تیپە بەرهەمکانی تایبەت نەبووە تەنیا بە گۆرانیبژانی شاری رواندز بەڵکو لەسەر ئاستی کوردستانی گۆرە کاری کردوە چەندین گۆرانیبژی توانیویانە گۆرانیبێژەکانان لەرێگەی ئەم تیپە بناوبانگەوە بەجۆرێك هەندە لە گۆرانیبێژەکان دەنگدانەوەیەکی زۆری لێکەوتووەوەکو گۆرانی(کۆچەر) کە بەدەنگی هونەرمەند وەلی دەسکی بناو کراوە گۆرانیبێژەکی فۆلکۆری بوو، دوایی چەندین گۆرانیبێژ گۆرانیبێژەکیان(کۆچەر)، دووبارە کردوەوەکو هونەرمەندی کێچکردوو (تەحسین تەها) ،هەروەها گۆرانی (رواندز) ، ئەویش بەدەنگی هونەرمەند وەلی دەسکی تەمار کرا کە ئێستا بەتە سمبولی شاری رواندز لەکاتی نمایشکردنی دیمەنە سروشتەکانی ئەو وەکو لەگەڵی شاری ئەو گۆرانیبێژەکش لەگەڵیدا پێخش دەکرێت . هەروەها گۆرانی (مەندانێ) کەلەلایەن هونەرمەند (ئەحمەد محەمەد شەریف) تەمار کرا ئەویش لە کاتی خۆی ناوبانگێکی زۆری دەرکرد تائەو رادەیەی گۆرانیبێژەکە لە ناو خەڵك دا بە ناوی (ئەحمەد مەندانێ)،ناسراگۆرانیبێژەکە باس لە شەخ و شەنگی کیژلەیەکی کوردستان دەکات بە ناوی (مەندانێ) هەرچەندە ئەم گۆرانیبێژە چەندین گۆرانی تری هەر لەو تیپە بناوکردە بەڵام زیاتری بە گۆرانی (مەندانێ) لەناو جەماوەر ناسراە.
یەکێك لە سیفەتەکانی تیپی موزیکی پاشای گۆرە ئەوبووە کە بەرهەمکانی تایبەت نەبوو تەنیا بە گۆرانی بۆژانی شارێ کە یان ناوچەکە بەڵکو خزمەتی چەندین گۆرانی بۆژ تری لە شارەکانی تری کوردستان بگرێ لە پارچەکانی تری کوردستان کردوە بەجۆرێك زۆرێك لە گۆرانی بۆژان لە ڕێگەی ئەم تیپەوە ناسران بەڵی ئەم تیپە لەبواری سردووی شەرشگێریشدا لە سەردەمی ڕژەمی بەعسی گەڵبەگەڵدا چەندین

سرودی شۆرگێری بەنهێنی بۆ هونەرمەندانی ڕۆژهەڵات تۆمار کردوە، تا ئێو رادیۆیەی لەسەردەمی خەباتی شاخ دا لە زۆربەی رادیۆیەکانی حزبەکانی ئێو کات پەخش دەکران سروودەکانیش لە ستۆدیۆی کەمەڵەی هونەرجوانەکانی رواندز تۆمار دەکران کە بارگاکەی چەندی مەترێك لە دائیرەی ئەمان ورێکخراوی حزبی بەعس نزیك بوو.. تۆمارکردنەکەش لەسەردەستی هونەرمەند و رابەری هونەر مامۆستا (زرار محمەد مستەفا) تۆمار دەکران لەبەر بوونی مەترسی لەسەر ژیانیان وئاشکرا نەبوونیان سروودەکان زیاتر درانگانی شێو تۆمار دەکران .
هەر بە مەژووش لە دوای راپەرینی گەلی کوردستان لە بەهاری 1991 تیپی موزیکی پاشای گەورە یەکەم تیپ بوو ئاهەنگی جەماوەری وکۆنسێرتی بە ئامادەبوونی زۆرێك لە سەرکردەکانی کورد و جەماوەرێکی زۆر لەدوای کۆچ ڕێوکەی گەلی کوردستان لە شارەکانی رواندز ،سەران ، شەقاوە، رانیە ،چەمان..) سازکرد بە شداری هونەرمەندان (ناسی ڕزازی ،شوان پەروە ، شیرین پەروەر).
لە کۆتاییدا پێم باشە ئاماژە بێو گەرانیبێژان بدەین کە لەم تیپەدا بەرهەمەکانی خەیان پێشکێش کردوە (وەلی دەسکی ،ناسی ڕزازی، شوان پەروەر، نەجمەدینی غوامی،خدر بەجانی ،سلێمان ئەحمەد، ئەبووبەکر لەگزی ، کاڤە، شیرین پەروەر،فاتیمە، جەلال ئاوارە، هاوتائەسعەد،سەلام سامان عەلی موردی، سامان عەلی موڕادی ..).

ن- کامەران حاجی ئەلیاس

بەراوردێك لە نێوان جانامەی مافەکانی مندااڵن و دەخێی مندااڵن لە کوردستانی عێراق!..

نووسینی: رەحمان یاسین حەمەد ئەمین

منداڵ لە رووی یاسایی و تەندروستیەوە وا پێناسەکراوە کە: مرۆڤێکە کە تەمەنی لە خوار 18 ساڵیەوەیە، ماف و بەرپرسیارێتی جیاوازی لە گەورە، بە تایبەتی لە بوارەکانی تەندروستی و تاوانکاریدا.
لەبەر ئەوەی منداڵ پێنگەیشتووە لە رووی جەستەیی و هزریەوە بەیە پێویستی بە ڕەوشوێنی تایبەتی پاراستن و جاودێری هەیە.
هەربۆیە نێتەوەیەکگرتووەکان جاڕنامەی مافەکانی منداڵی ڕاگەیاند لە ساڵی 1989 بۆ مەبەستی پاراستنی منداڵان، لەم جاڕنامەیەدا کەمەڵك بەندی زۆر گرنگ هەیە لەم وتارەدا لە سەر تیشکی ئەو بەندانە هەڵسەنگاندنەك بۆ بارودۆخی منداڵان دەکەین لە کوردستانی عێراق.
1.جیاکاری نەکردن: دەبێت منداڵان هەموو مافەکانیان بۆ دابین بکرێت بێ بۆ لە بەرچاوگرتنی جیاوازی ڕەگەز و ڕەنگ و زمان و ئایین و بۆچوونی سیاسی یان جیاوازی چینایەتی.
جیاکاریەکی گەورەکە هەیە لە کوردستانی عێراق لە نێوان منداڵی دەوڵەمەند و هەژار لە نێوان منداڵانی شار و لادی لە ڕووی دابینکردنی پێویستیەکانی ئاو کارەبا و خوێندن و تەندروستی و ڕێگاوبان و زۆر بواری تر، ئەم جیاکاریە کاریگەری گەورە دەکاتە سەر هەموو بوارێکی منداڵ بە تایبەتی دەروونی منداڵ.

2. بەرژەوەندی منداڵان: دەبێت لە هەموو بوارەکاندا ڕچاوی سەرەکی بەرژەوەندی منداڵان بکرێت.
لە کوردستان لە هەموو بوارەکاندا بەرژەوەندی گەورەکان دەخرێتە پێش بەرژەوەندی منداڵانەوە. هەمیشە ئەوە گەورەکانن بڕیار بە دەستن، بە هیچ شێوەیەك پرس بە منداڵ ناکرێت تەنانەت لەو بوارانەش کە تایبەتە بە منداڵەکە بەتایبەتی لە بوارەکانی جیابوونەوەی هاوسەران منداڵ ناچار دەکرێت لای یەکیك لە دایك و باوك بمێنێتەوە بێ بە ئەوەی پرس بە منداڵ کرابێت، هەروەها لە کاتی دابەشکردنی میرات بە هیچ شێوەیەك کەس بیر لە بەرژەوەندی منداڵ ناکاتەوە بەڵکو گەورەکان بەرژەوەندی خۆیان دابین دەکەن و منداڵ پشتگوێ دەخەن ، زۆر جار تەنانەت بە بەش دەکرێت لەم مافەیان یان هەوڵی بەبەشکردنی دەدرێت.

3. مافی ژیان و مانەوە گۆشەکردن: هەموو مندالێك مافی سروشتی ژیانی هەیە و لە سەر دەوڵەتە تا ئەوپەڕی توانای مانەوە و گۆشەکردنی منداڵ مسۆگەر بکات.
لە کوردستان بە هۆی کێشە و شەڕ و ململانێی نێوان پارتە سیاسیەکان و بوونی هیزی عەشیرەت و شەڕ و ململانێ نێو خێزانی زۆربەی جار منداڵان بوونەتە قوربانی، هەوڵها بە هۆی خراپی ڕەکاو بان و سیستەمی هاتووچۆوە منداڵ دەبێت بە قوربانی و ژیانی لە دەست دەدات، کەم نین ئەو چیرۆکە تراژیدیایانەی کە زۆر جار منداڵان ژیانیان لە دەست دەدەن بە هۆوی کێشە و گرفتی نێوان گەورەکانەوە.
4. چاودێری دایك و باوك: منداڵ مافی ئەوەی هەیە دایك و باوکی بناسێت و چاودێری بکرێت و پێوەندی لە گەڵیان هەبێت تەنانەت ئەگەر ئەو دایك و باوکە جیاش بووبێتنەوە.
منداڵان لە کوردستانی عێراق زۆر جار ڕووی داوە بە هۆوی جیابوونەوەی دایك و باوکەوە منداڵ بەبەش دەکرێت لە بینینی دایك یان باوك بە چەندین ساڵ ئەم منداڵە حەسرەتی بینینی دایك یان باوکی هەیە، بەبشکردنی منداڵ لە بینینی دایك یان باوك منداڵ تووشی دەیان گرفتی دەروونی و خەمۆکی و پەنابردن بە کاری نەشیاو دەبات.
5. پاراستن: دەبێت منداڵ بپارێزرێت لە هەموو جۆرەکانی تووندوتیژی و پشتگوێخستن و ئازاردان و دەستدرێژی سێکسی.
لە زۆربەی خێزانەکاندا لە کوردستانی عێراق هەتا ئێستایش لێدان و سوکایەتی و شکاندنەوەی منداڵ بوونی هەیە، لە زۆربەی قوتابخانەکان یان لێدان یان سوکایەتی و شکاندنەوەی منداڵ بوونی هەیە، منداڵ پشتگوێ دەخرێت لە لایەن خێزان و قوتابخانەوە ،گرنگی بە بڕچوون و قسەکانی نادرێت.
هەروەها دەستدرێژی کردنە سەر منداڵ هەیە بە تایبەتی لە ناو خێزاندا لە لایەن کەسانی نزیکی خێزان وەك باوك برا مام و خاڵ ئامۆزا و پورزا و خاڵۆزا و خزمەکانی منداڵەوە، یان لە قوتابخانە و گەڕەکاکاندا، بەڵام لەبەر ئەوەی منداڵا هوشیاریان نیە بەم کارە و لە ترسی دایك و باوك و ئابەووڕچوونیان بە نهێنی ئازاری ئەم کارە قێزەونانە دەچێژن و توشی دەیان گرفتی دەروونی دەبن.
6. پەروەردە: منداڵ مافی دابینکردنی خوێندن و پەروەردە و گۆشەدان بە توانا و بەهرەکانی هەیە.
منداڵانی کوردستانی عێراق لە خراپترین ئاستی خوێندندان، قوتابخانە حکومیەکان لە هەموو ڕوویەکەوە خراپە چ لە ڕووی

خراپی بینا و کارەستەکانی قوتابخانەو بگرە تا دەگات بە داخستنی دەرگای قوتابخانەکان بە ماوەیکی زۆر بە هۆی بایکۆتی مامۆستایانەو، یان خراپی وانەکانی خوێندن بەراوورد بە ولآتانی پێشکەوتووی جیهان.

7. تەندروستی: منداڵآن مافی ئەوەیان هەیە کە بەرزترین ئاستی تەندروسیتیان پێشکەش بکرێت.

ئاستی پێشکەشکردنی تەندروستی بە منداڵان لە نەخۆشخانەحکومیەکاندا لە کوردستانی عێراق لە خراپترین ئاستدایە، دکتۆرەکان زۆر بە خراپی ئەرکەکانیان جێبەجێ دەکەن و نەك هەر ئەوە بەڵکو لە رێگای نەخۆشخانە حکومیەکانەو هەوە دەدەن نەخۆشەکان ئاراستە بکەن بە نورینگ تایبەتەکانی خەیان لە دەرەوەی نەخۆشخانە، نەبوونی داودەرمان و پێویستیەکانی تری تەندروستی لە نەخۆشخانەکان گرفتی گەورەی دروستکردووە بە منداڵآن .

لە کۆتایدا قسە زۆر بکرێت سەبارەت بە خراپی بارودۆخی منداڵآن لە کوردستان بڵآم ئەوەی گرنگ چارەسەر چیە ؟

دەبێت سیستەمی حوکمەانی لە کوردستانی عێراق گەرانکاری گەورە بکات بە دابینکردن و بەرگریکردن لە مافی منداڵآن،هەروەها لە بەر رۆشنای جێنامەی مافەکانی منداڵآن هەوە بدات گرفتەکانی منداڵآن چارەسەر بکات و یاسای تایبەتی بە دەر بکات و کۆمەك رەوشونی خراپ بگرێتەبەر بە مەبەستی باشترکردنی بارودۆخی منداڵآن، دەبێت بە زووترین کات دەست بکات بە بەاوکردنەوەی هوشیاری لە نەوان منداڵآن و خەزان و قوتابخانەکاندا سەبارەت بە مافەکانی منداڵآن یاسای توند دەربکات دژ بەو کەسانەی کە ستەم لە منداڵآن دەکەن.

نووسینی: رەهەن یاسین حەمەئەمین

28/08/2024

لێتیـــــف هـــەمـــت شـــــایـــانی بـــوانـــامـــەی "دکـتـۆرای فـخـری" یـــ.. ڕۆزا شـوان

بـوانـــامـەی دکـــتـۆرای فـخـــری (دکـتـۆرای شـانـازی ـــ دکـتـۆرای ڕۆزلـێـنان)، بـــوانـەیـەکی بـەخـشراوی ئـەمـــە نـیـیـە، بـــکـو مـژووی بـەخـشینی بـە چـنـدین سـاڵ، بـەر لـە ئـەمـــە دگـــــتـوە. زانکـۆی (هـارڤـارد) ی ئـەمـریکی مـژووێـکی دوور و درێـژی هـەیـە لـە پـێـدانی بـوانـامـەی دکـتـۆرای فـخـریـدا. لـە سـاڵـی (١٧٥٣) دا، بـوانـامـەی ماسـتـەری فـخـری لـە وێـژەدا بـەخـشی بـە نـووسـەر (بـنـیـامـیـن فـرانـکـلـیـن). لـــەو سـاڵـــە بـــەدواوە زانکـــۆی هـارڤـارد، بـەشـوومار بـوانـامـەی دکـتـۆرای فـخـری بـەخـشیوە بـەو کـەسـانـەی کـە کـارکـانیان سـنـووری ئـەکـادیـمـیـیان تـێـپـەڕانـدووون. چـنـدیـن بـوانـامـەی دکـتـۆرای فـخـریـیان بـەخـشی بـە سـەرکـردەکان و بـە کـەسـایـەتـیـیـە نـاودارە جـیـهـانـیـیـەکان. بـە نـمـوونـە پـێـدانی دکـتـۆرای فـخـری بـە (نـێـلـسـۆن مـانـدێـلا) لـە سـاڵـی (١٩٩٨) دا. خـاتـوو (هـێـلـیـن کـیـلـەر) یـش، کـە خـاوەنـی پـێـداویـسـتـیـی تـایـبـەت "نـابـیـنـا" بـوو، یـەکـەم ژن بـوو، کـە لـە سـاڵـی (١٩٥٥) دا، زانکـۆی هـارڤـارد بـوانـامـەی فـخـریـی لـە فـەلـسـەفـەدا پـێـبـەخـشی.
زانکـۆی (بـڕێـل) لـە ئـەمـریکا، یـەکـەم زانکـۆ بـوو کـە لـە سـاڵـی (١٨٦١) دا، بـوانـامـەی دکـتـۆرای فـخـری بـەخـشی.
پـێـناسـەی دکـتـۆرای فـخـری، بـریـیـە لـە بـوانـامـەیـەکی ئـەکـادیـمـی. بـەبـێ پـێـشـکـەشـکـردنـی دیـزەرتـەیـشـن (تـێـز) یـان لـێـکـۆڵـیـنـەوە، وەک بـە فـەرمـی دەربـڕیـنـی سـوپـاسـگـوزاری و پـێـزانـیـن و ڕۆزلـێـنـان، یـان دانـپـێـدانـان لـەلایـەن زانـکـۆکـانـەوە. لـە ئـاهـەنـگـێـکـی شـایـسـتـەدا دەبـەخـشـرێـت، بـەو کـەسـانـەی یـان بـە گـرووپ یـان بـەو تـەکـخـراوانـەی، کـە لـە بـوارەکـانی زانـسـتـی، وێـژەیـی، مـرۆیـی، نـیـشـتـمـانـی، کـۆمـەڵـایـەتـی، پـەروەردەیـی، سـیـاسـی، وێـژەی مـنـدالان، وەرزش، مـافـەکـانی مـرۆڤ، ئـاشـتـی، دادپـەروەری، ژیـنـگـەیـی، خـزمـەتـگـوزاری، … هـتـد. کـە دەسـتـکـەوتـی کـوالـیـتـی بـەرز و نـاوازەیـان بـەدەسـتـهـێـنـاوە. تـەنـانـەت ئـەگـەر وەرگـرەکـانی دکـتـۆرای فـخـری، پـێـشـینـەی ئـەکـادیـمـیـشـیـان نـەبـێـت. بـە جـیـاکـردنـەوەی دکـتـۆرای فـخـری لـە دکـتـۆرای ئـاسـایـی، پـێـتـەکـانی (ئـێـچ. سـی) کـە کـورتـکـراوەی هـەردوو وشـەی (هـەنـاریـس کـاوکـا)ی لاتـیـنـیـیـە، دادەنـرێـت. کـەسـێـک

دەتوانێت زیاتر لە بەوانامەیەکی دکتۆرای فەخری وەربگرێت. زانکۆکان بەشیان هەیە، گەر بیانوێت بە هەکارەکەوە، بەوانامەی دکتۆرای فەخری لە وەرگران وەربگرنەوە. وەکو زانکۆی خەرتووم لە (موعەمەر قەزافی) یان وەرگرتەوە، زانکۆی قاهیرەش لە (سەزان موبارەک) یان وەرگرتەوە.
کاندیدکراو بە وەرگرتنی بەوانامەی دکتۆرای فەخری، دەبێت کۆسایەتییەکی ناسراو و رێزداربێت. دەستکەوتکانی لە بوارکەیدا، جیاواز و نموونەیی و ناوازەبن. کاریگەریی ئەرێنیان لەسەر کۆمەڵگاکەی هەبێت.
بەوانامەی دکتۆرای فەخری زۆر گرنگە، لە ناساندن و رێزلێنان لەو کەسانەی
کە بەشداریەکی ناوازەیان لە کۆمەڵگادا کردووە. دەبێتە هۆی بەرزبوونەوەی متمانەبەخۆبوون و ئیلهابەخش و هاندانیان، بە درێژدان لە تەپڵەینی سنووڕکان و
بە داهێنان و بە دروستکردنی جیاوازی و گەیشتن بە بەرزترین ئاستی نایاب. کاتێک کە کۆسایەتییە باشاکان، کە ئەم شانازییەیان پێدەبەخشرێت. زیاتر هەست
بە گرنگی رۆڵیان و بە بەرپرسیارێتی ئەستۆیان دەکەن.
بەگومان هەموو کەسێک شایەنی ئەم نازناوە نییە. بە نموونە، دکتۆرا فەخرییەکەی گەورەبەگ (عودەی سەدام حوسێن) کە دکتۆرای فەخری نییە، بەڵکو دکتۆرای شارەزاری و رسواییە بە وەرگر و بە ئەو زانکۆیەی ئەم نازناوەیان پێبەخشی.
لە زانکۆکانی کوردستان، وا بزانم کە زانکۆی سەلاحەدین بوو، دەستپێشخەریان کرد و بە یەکەم جار بەوانامەی دکتۆرای فەخرییان بەخشی. پێمخۆشە لێردا ناوی بەشێک لە وەرگرەکانی بەوانامەی دکتۆرای فەخری بهێنم، کە لەلایەن زانکۆکانی کوردستان و وەتانەو پێیانبەخشراوە.
زانکۆی سەلاحەدین چوار بەوانامەی فەخریان بەم کۆسایەتیانە بەخشیوە:
١ــ لە ساڵی (٢٠١٤) دا، دکتۆرای فەخریان بە دکتۆر (ئیسماعیل بەشکچی)ی تورک بەخشی. کە دەستکی ناسراوی گەلی کوردمانە.
٢ـ لە ساڵی (٢٠١٥) دا، دکتۆری فەخریان بە زانا (د. مستەفا زەمی) بەخشی.
٣ـ لە ساڵی (٢٠١٩) دا، دکتۆرای فەخریان بە پرۆفیسەر (د. کۆچەر بیرکار) بەخشی. دکتۆر کۆچەر چەندین خەڵاتی

باڵای نەوەوەتی وەرگرتووە.
٤ـ لە ساڵی (٢٠٢٢) دا، دکتۆرای فەخریان بە پرۆفیسۆر (د. فریاد فازل عومەر)
بەخشی. کە پسپۆرێکی بەناوبانگی کوردە لە بواری زمان و وێژەی کوردیدا.
زانکۆی سلێمانی، بەوانامەی دکتۆرای فەخری، بەم کەسایەتییانە بەخشیوە:
١ـ لە ساڵی (٢٠١٩) دا، دکتۆرای فەخری، بەخشی بە هونەرمەندی ناسراومان (مەزهەری خالقی) لە پای خزمەتکردنی لە بواری هونەر و کەلەپووری کوردی.
٢ـ لە ساڵی (٢٠٢٣) دا، بەوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە عەمیدی مافپارێزەر (سالار عەبدوڵا) لە سلێمانی.
٣ـ لە ساڵی (٢٠٢٤) دا، بەوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە عەمید
(ئاسۆ حەسەن ئەحمەد).
٤ـ لە ساڵی (٢٠٢٥) دا، زانکۆی ئەمریکی لە سلێمانی، بەوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە (دۆیقد پێتریەس) سەرکی پێشووی دەزگای هەواڵگری ئەمریکا.
زانکۆی کۆیە، بەوانامەی دکتۆرای فەخریان بەخشی بەم کەسایەتییانە:

١ـ لە ساڵی (٢٠١٥) دا، بەوانامەی دکتۆرای فەخری لە یاسادا، بەخشی سەرۆک کۆماری عێراق (مام جەلال ـ جەلال حیسامەدین تاڵەبانی).
٢ـ لە ساڵی (٢٠٢١) دا بەوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە (عومەر شێخ موس).
زانکۆی کوردستان لە هەولێر، بەوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە نووسەر و هونەرمەندی ناسراوی کوردمان (خەسرەو جاف). لە پای خزمەتی لە هونەر و وێژەدا.
زانکۆی سەران بەوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە مامۆستای کۆچکردوو (تالیب عەبدولسەمەد) کە خوێندکاری دکتۆرا بوو لە زانکۆی سەران. درا بە خانەوادەکەی.
ئەو کەسایەتییە کوردە ئەکادیمییانەش کە لە زانکۆکانی وڵاتانی دەرەوەدا، بەوانامەی دکتۆرای فەخرییان وەرگرتووون زۆرن.
ئەو ناوانەی کە بەرچاوم کەوتوون:
١ـ دکتۆر (دیاری ساڵح محەمەد شوانی) کە لە ناوەندی وێژە و راگەیاندن بە دکتۆر (خەبات شوانی) بەناوبانگە. شاعیر و

نووسەر و رۆژنامەنووس و راگەیاندکار و چالاکوانی بواری مافەکانی مرۆڤ و باڵوزی ئاشتی و سەرکی یەکێتی جیهانی مافەکانی مرۆڤ لە هەرێمی کوردستان. یەکەم ژنی کوردە، کە (٣) بەواناەی دکتۆرای فەخری، لەلایەن زانکۆی ئیلیزابەت لە بەریتانیا و رۆکخراو و دامەزراوە نێودەوڵەتییەکان پێیان بەخشیوە، بە دێیان بەواناەی باڵا و خەاتی تایبەتی و قەغانیان پێبەخشیوە و لە دێیان چالاکی و کۆنگرەی نێودەوڵەتیدا بە زەری بە جلی کوردییەوە بەشداری کردووە. دکتۆر خەات شوانی بە زمانی عەرەبی دەنووسێت.
٢ـ لە ساڵی (٢٠٢٢) دا، زانکۆی (ئڵبەرتا) لە کەندا، دکتۆرای فەخری لە یاسادا، بەخشیە هەنراوەنووسی ناسراوی کوردمان (جەلال بەرزنجی).
٣ـ دکتۆر ئالان یاسین بەباس ـ لە زانکۆی هاڤانای نێودەوڵەتی ـ لە بواری چارەسەری خەراک و رجەم. بەواناەی دکتۆرای فەخریان پێبەخشی.
٤ـ وەاتی میسر، دکتۆرای فەخری بەخشیە فەلکناسی کورد (رەبەر رەستەم).
٥ـ یەکێتی رۆژهەاتی ناوەاست لە میسر، بەواناەی دکتۆرای فەخری، بە هەنراوەنووس و رۆژنامەنووسی کورد (عەدنان رەشید رەکانی) بەخشی.
٦ـ رۆکخراوی مافەکانی مرۆڤ لە ئەمریکا، بەواناەی دکتۆرای فەخریان بەخشی
بە خاتوو (شیاو جەبار فەتاح) ئاشتیخواز و داکۆکیەر لە مافەکانی مرۆڤ.
٧ـ دەروونناسی ئەکادیمی نێودەوڵەتی (عوسمان عەبدوڵا) بەواناەی دکتۆرای فەخری وەرگرت.
٨ـ لە ساڵی (٢٠٢٢) دا، پاکستان بەواناەی دکتۆرای فەخری لە چارەسەری پزیشکی بەخشیە (مەلا عەلی کەەک).
٩ـ وەزاراتی رۆشنبیریی ئێران، لە ساڵی (٢٠٢٢) دا، بەواناەی دکتۆرای فەخری بەخشی، بە هونەرمەندی میللی و فەلکلۆری، حەیرانبەژی کورد (مام خدر قادری ـ خدر بلوەر). یەکەمین هونەرمەندی کوردە، کە بەواناەی دکتۆرای فەخری لە رۆژهەاتی کوردستان وەرگرتووبێت.
١٠ـ بەگومان کۆسایەتی کوردی کەش هەن، کە لەلایەن زانکۆکان و رۆکخراوە نێودەوڵەتییەکانەوە، بەواناەی دکتۆرای فەخریان پێبەخشیون.
ئەوەی ئەمە مەبەستمانە، بەخشینی دکتۆرای فەخریە بە نووسەرانی

بوارەکانی وەژەی منداڵان. کە تا ئێستا چەند نووسەرێک وەریان گرتووون. وەک: زانکۆی باشووری ئوستورالیا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بۆ نووسەری وەژەی منداڵان (کولین تیل) بەخشی. زانکۆی هەلسنگی لە فینلەندا، لە ساڵی (٢٠٢٥) دا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخریی بەخشی بۆ نووسەری پڕتووکی منداڵان و شانۆوس و سیناریۆنووس، خاتوو (تینا نوبو لا) کە تا ئێستا زیاتر لە (٩٠) ڕۆمان و چیرۆکی وێنەداری بۆ منداڵان نووسیون و چاپیانی کردوون و بڵاویانی کردوونەتەوە. پڕتووکەکانی بابەت ناوازەن لە وەژەی منداڵاندا.

دەینێ سەر مەبەستی سەرکییمان لەم نووسینەمان. ئایا نووسەرانێکی وەژەی منداڵانی کورد، شایانی بەخشینی بڕوانامەی دکتۆرای فەخری نین؟ بۆ تا ئێستا زانکۆکانی کوردستان، دکتۆرای فەخرییان بۆ هیچ نووسەرێکی بواری وەژەی منداڵان نەداون؟

من دوو نامەم بۆ زانکۆی کۆیە و زانکۆی سلێمانی نووسی و پێشنیارم بۆیان کرد کە بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، بەدەن بە هەنراوەنووس و نووسەری هەنراوە و چیرۆک بۆ منداڵانی کورد، کاک (لەتیف هەڵمەت) کە کۆنووسەرێکی ناسراوە و نووسینەکانی ناوازە و داهێنان لە بواری وەژەی منداڵانی کورد. هەموو مەرجەکانی شایستەی بەخشینی بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، لە لەتیف هەڵمەت دا هەیە. لە راستیشدا، لەتیف هەڵمەت خۆی ئاگای لەم داوایەی من نەبوو. پێم نەوتبوو.

١ــ لە ڕۆژی (٢/ ئادار/ ٢٠٢٤) دا، بە هۆی هاوڕێیی بەڕێز پرۆفیسەر (د. هاوژین سلێوە) وە، لە نووسینەکی یەک لاپەڕەییدا، پێشنیارم بە سەرکایەتی زانکۆی کۆیە کردووە، کە بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، لە وەژەی منداڵان ببەخشن بە لەتیف هەڵمەت، دکتۆر هاوژین دەقی پێشنیارەکەمی گەیاندە بە سەرکایەتی زانکۆی کۆیە.

٢ــ لە ڕۆژی (٧/ ئۆکتۆبەر/ ٢٠٢٤) لە ڕێکەی بڕای بەڕێز، دکتۆر (نەوزاد ئەحمەد) وە، پێشنیارەکەم بە خودی سەرکی زانکۆی سلێمانی، دکتۆر (کەسار محەمەد) نووسی. کە بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بدەن بە لەتیف هەڵمەت. من پێموایە شایستەی ئەم خەاتە و زیاتر لەم خەاتەیە. خوێنەران و سەرکایەتی هەردوو زانکۆکەش، لەتیف هەڵمەت باش دەناسن و ئاشنای نووسینە ناوازەکانین.

بەداخەوە نە زانکۆی کۆیە و نە زانکۆی سلێمانیش، نە بە ئەرێنی و

نە بە نەرێنی تا ئێستا هیچ وەڵامێکی پێشنیارەکەمیان نەداوەتەوە. ئایا لەتیف هەمەت بە شایەی ئەم خاتە نازانن؟؟ ڕەزگرتن و بەخشینی دکتۆرای فەخری بە لەتیف هەمەت، بە واتا ڕێزلێنان و بەخشینی بڕوانامەی دکتۆرای فەخرییە، بە وێژەی منداڵانی کورد.
نەک تەنها لەتیف هەمەت، بەڵکو چەندین کەسایەتی ناسراوی ترمان هەن، کە شایەنی ئەوەن کە زانکۆکانی کوردستان بڕوانامەی دکتۆرای فەخرییان پێببەخشن. بە نموونە: (ئازاد محەمەد) جووتیارە نموونەیی و ناوازەکەی شاری هەڵەبجە، لە کوردستان. کە داهێنانی لە بواری بڕەمهێنانی میوەهاتی کوالیتی باشتردا هەیە.
ڕەماننووسی بەناوبانگی کورد (بەختیار عەلی). هەنراوەنووسی بەناوبانگ دکتۆر (عەبدوڵا پەشیو). سەرکردەی شەشی کوردی لە ڕۆژئاوای کوردستان، ژنەڵا (مەزڵوم عەبدی) کە سەرکردەیەکی لاوی خاکی و میژووپاکە. سیاسەتمەداری خاڵاگری کوردمان (سەلاحەدین دەمیرتاش). دەبوایە پێشتر بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، بدرایە بە کەڵە هەنراوەنووسی گەلەکەمان (شەرکە بەکەس) ی نەمر.
بەداخەوە کە تا ئێستا، وەک من بزانم، هیچ زانکۆیەکی کوردستان، بڕوانامەی دکتۆرای فەخریان لە بوارێک لە بوارەکاندا، بە هیچ ژنێکی کورد نەبەخشیون. کە بە دڵیان ژنی ناوداری کوردمان هەیە، خزمەتێکی ناوازەی گەلەکەمانیان کردوون. شایەنی وەرگرتی بڕوانامەی دکتۆرای فەخرین. بە نموونە: نووسەر و شانۆکار و دەرهێنەری شانۆ، مامۆستا (گەزیزە عومەر). تەکۆشەری گەلەکەمان، خاتوو (لەیلا زانا). بزووتنەوەی (ژن، ژیان، ئازادی).

من گەڤاری (پەپوولە) ی منداڵانیش. کە لە ساڵی (١٩٩١) ەوە، تا ئێستا بەبەردەوامی دەردەچێت، بە شایەنی بەخشینی بڕوانامەی دکتۆرای فەخری دەزانم.

(*) تا ڕادەیەک سوودم لە چەند ماڵپەڕێکی ئینگلیزی و کوردی وەرگرتووە.
نەرویج: ١٢/ نۆڤەمبەر/ ٢٠٢٥